

Recensioner

Bertils, Klara, 2022: *Feber i interaktion: Kropp, kunskap och legitimitet i svenska primärvårdssamtal*. (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Linguistica Upsaliensia 28.) Diss. 206 s. Uppsala: Uppsala universitet. ISSN 1652-1366, ISBN 978-91-513-1507-2.

Klara Bertils doktorsavhandling är ett bidrag till forskning om interaktion i vården. Vårdens språk och kommunikationen mellan läkare och vårdpersonal har beforskats flitigt. Fältet är multidisciplinärt, och det föreligger mycket forskning inom områden som hälsokommunikation och socialmedicin. Även inom samtalsanalysen, till vilken Bertils arbete är ett bidrag, är samtal inom vården ett väl etablerat och flitigt utforskat fält. På det svenska språkområdet har forskningen varit knappare, men bland avhandlingar om svenskspråkiga samtal kan Ulla Melander Marttals från 1995 och Camilla Lindholms från 2003 nämnas. Bertils studie skiljer sig dock från dessa i och med att den inte fokuserar på samtal mellan läkare och patienter, utan på interaktion mellan sköterskor och patienter. Vidare skiljer sig Bertils avhandling genom att den är framlagd i lingvistik och inte i svenska språket, och vad det betyder för arbetets uppläggning ska jag återkomma till senare i recensionen.

I fokus för Bertils avhandling står feber, och uttryckligen de sociala och interaktionella dimensionerna av feber i samtal i primärvården. Hon undersöker hur sköterskor och patienter talar om och mäter feber samt hur de förhandlar kring febers betydelsen av de uppmätta resultaten. Detta, alltså mätning av och förhandling kring feber, har inte tidigare studerats vare sig inom det nordiska språkområdet eller internationellt.

Att feber och kroppstemperatur har en så stor betydelse i de samtal som undersöks av Bertils beror på att det rör sig om besök där patienterna söker vård för infektioner i de övre luftvägarna. Som helhet består materialet av 89 videoinspelade besök på två svenska vårdcentraler. Patienterna är vuxna med symtom som hosta, snuva, besvär i bihålorna, värk i öronen, halsont och feber.

De centrala begreppen i avhandlingen framgår av dess titel. Förutom feber handlar det om kropp, kunskap och legitimitet. Studiens tre analyskapitel kan åtminstone delvis förstås utifrån de här begreppen, fastän temana i någon mån framträder i alla kapitel. Det första analyskapitlet koncentrerar sig på patientens självframställning och legitimitetsarbete, det andra på patienten som subjekt och objekt och det tredje på epistemiska spänningar och positioneringar.

Det första analyskapitlet undersöker patienternas problempresentationer i början av konsultationerna, med särskilt fokus på hur patienterna lyfter upp sitt behov av medicinsk uppmärksamhet och på hur såväl patienterna som sköterskorna orienterar sig mot att feber är angeläget att behandla i dessa samtal. Patienterna för på olika sätt fram

sina orsaker till att söka vård, dvs. utför självlegitimeringsarbete. Legitimitet kan således betraktas som det fenomen som står i fokus i det här kapitlet. Legitimitet hanteras i kapitlet också på andra sätt genom att analysen visar hur vårdpersonalen behandlar patienterna som trovärdiga i sitt sätt att föra fram sina problem och att både subjektiva och objektiva källor till en uppskattning om feber (upplevelser av feber och uppmätta resultat av temperaturmätning) behandlas som likvärdiga.

Det andra analyskapitlet handlar om själva temperaturmätningen. Fokus är på hur övergången till temperaturmätningen koordineras genom hur sköterskan signalerar övergången både verbalt och multimodalt och hur patienten med kroppsliga resurser visar hur hen gör sig förberedd för mätningen. På det här sättet övergår patienten från att vara ett subjekt som deltar i ett samtal med sköterskan till att vara ett objekt som inordnar sig under mätningen. Det fenomen som står i centrum är kropp, för analysen kretsar kring hur viktiga både språkliga och multimodala resurser är när mätningen genomförs. Förutom samspelet mellan talat språk och kroppsliga praktiker lyfter det här kapitlet också fram den betydelse som olika slags artefakter, i det här fallet febertermometern, kan ha i interaktion. I kapitlet visas hur de multimodala praktikerna åskådliggör att båda parterna förhåller sig till temperaturmätningen som något rutinmässigt och igenkännbart.

Det tredje empiriska kapitlet analyserar den interaktion som dels föregår och dels följer efter temperaturmätningen. I kapitlet står epistemiska spänningar och positioneringar i centrum, vilket hänvisar till hur parterna förhåller sig till varandras kunskap om och rätt till kunskap om kroppstemperatur. Analysen är tudelad. Den första delen av analysen koncentrerar sig på hur deltagarna före temperaturmätningen diskuterar kring de förväntade resultaten av mätningen, till exempel hur patienten tonar ner förväntningarna på ett feberresultat genom att säga att hen inte känner sig febrig. Den andra delen av analysen fokuserar på hur sköterskorna meddelar mätningens resultat, vilket oftast sker som en rapportering av numeriska resultat utan någon åtföljande förklaring, och hur patienterna kommenterar dessa resultat, till exempel genom att jämföra mätresultatet med sin individuella normaltemperatur. Analysen visar att patienterna kan invända mot mätresultaten utan att utmana sköterskornas medicinska expertis.

Bertils undersöker interaktion och utnyttjar den valda metoden samtalsanalys skickligt. Det som väcker frågor är att skribenten utan ifrågasättanden nämner samtalsanalys som sitt teoretiska och metodologiska ramverk. Här hade det funnits utrymme för reflektioner, då samtalsanalysen under sina tidiga skeden uttryckligen positionerade sig som en empirisk forskningsmetod och tanken om att se samtalsanalys också som en teori om språket uppfattades som kontroversiell. Det har skett en utveckling inom fältet som med fördel kunde ha problematiserats i Bertils arbete.

Bertils avhandling utgör en genomtänkt och systematisk helhet. Den är välskriven och dispositionen tydlig. Den tidigare forskning som hänvisas till är relevant med tanke på undersökningen, vilket gör att arbetet utgör en fungerande helhet med ett starkt samband mellan teori och empiri.

Det som är styrkan i Bertils studie utgör på samma gång dess svaghet. Arbetet är en fungerande samtalsanalytisk undersökning, men samtidigt saknas här något av den

bredd som man kunde förvänta sig av en doktorsavhandling. Med tanke på att avhandlingen är skriven inom ämnet lingvistik är det något förvånande att referensramen i så hög utsträckning utgörs av litteratur som skrivits inom den mer sociologiska inriktningen av samtalsanalys, medan mer lingvistiskt orienterad samtalsforskning saknas. Arbetet kunde ha positionerats tydligare som en avhandling i just lingvistik, i jämförelse med den internationella forskningen i vårdssamtal som till största delen har bedrivits utifrån andra vetenskapliga perspektiv. Att det projekt som avhandlingen skrivits inom har relativt olika formulerade namn på svenska och engelska (*Språk och interaktion i primärvården* resp. *Antibiotic Prescription in Swedish Primary Care Consultations: A Multidisciplinary Conversation Analytic Study*) visar på att det föreligger olika villkor för att göra vetenskap inom det här området på svenska och på engelska, men dessa frågeställningar tas inte upp i arbetet.

Bertils har genomfört en studie med möjlig stor samhällsrelevans. I avhandlingen nämns att ett syfte med det projekt inom vilket arbetet har tillkommit är att omvandla resultaten till undervisningsmaterial för vårdpersonal. Bertils visar i sin avhandling att hon är en mycket god skribent, och min förhoppning är att hon kommer att ha möjlighet att kommunicera sina resultat till personer som är verksamma på fältet.

Litteratur

- Lindholm, Camilla, 2003: Frågor i praktiken. Flerledade frågeturer i läkar-patientsamtal. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Melander Marttala, Ulla, 1995: Innehåll och perspektiv i samtal mellan läkare och patient: En språklig och samtalsanalytisk undersökning. Uppsala: Uppsala universitet.

Camilla Lindholm

Heuman, Anna, 2022: Negotiating standard language ideology. Metalinguistic discussions in mundane, online interaction. (Örebro studies in Swedish language 18.) Diss. 122 s. Örebro: Örebro universitet. ISSN 1653-9869, ISBN 978-91-7529-444-5.

Anna Heuman har skrivit en sammanläggningsavhandling med tre publicerade artiklar och en kappa på 82 sidor. Den väldigt specifika sociala situation som de här tre delstudierna intresserar sig för kan beskrivas så här: När personer interagerar med varandra på sociala medier händer det ibland att de avviker från det ämne som diskuteras för att i stället fokusera på *hur* det diskuteras. Det kan gälla att någon har uttryckt sig på ett sätt som någon annan tycker är märkligt, ovant, fel eller avvikande. Då kan den språkliga avvikelserna bli själva samtalsämnet. I sådana fall uppstår en sorts språkideo-

logisk brännpunkt. Det är den här brännpunkten som Heuman vill studera. Här exponeras vilka värderingar om språk som deltagarna har. Eller annorlunda uttryckt: vilka språkideologier de företräder. Det är *hur* språkideologier manifesteras och förhandlas, och *vilka* språkideologier som kommer till uttryck, som är det som står i fokus för avhandlingen. I vardagligt tal skulle man kanske kalla det Heuman har studerat för *språkpoliseri*. Heuman själv kallar det *att förhandla språkideologi*.

Merparten av de studier som finns om språkvård och om hur språkideologiska aktiviteter går till är antingen korpusundersökningar, textanalyser eller attitydundersökningar, eller så hanterar de språkpolicy på en mer organisatorisk nivå. Det finns goda skäl, främst praktiska, till detta, men det leder också till begränsningar. Vi får oftast reda på antingen vilka normbrott och vilka normefterlevnader som är vanligast, eller vad undersökningssdeltagare är beredda att låta forskaren veta om sina medvetna attityder. Men vi får sällan veta hur språkideologier manifesteras i praktiken. Det är en utmaning att systematiskt fånga spontana språkideologiska handlingar medan de äger rum. För att lösa det metodologiska problemet väljer Heuman att studera online-diskussioner på sociala medier. Det sammanhanget har fördelen att det låter forskaren se alla bidrag i den process som en interaktion utgör, så att det går att följa hur en förhandling växer fram.

Avhandlingen besvarar tre forskningsfrågor: 1) Hur förhandlas språkbruk i vardagliga metaspråkliga diskussioner online? 2) Vilka språkideologier underbygger deltagarnas språkpolitiska handlingar? och 3) Hur skulle dessa förhandlingar och ideologier kunna påverka förutsättningarna för skriven interaktion och deltagande på sociala medie-plattformar? För att kunna besvara frågorna kombinerar Heuman etnometodologisk tradition och diskursanalytiskt orienterad språkantropologisk tradition. Kombinationen ger henne redskap för att diskutera deltagarnas förgivettagna antaganden, deras regler och förväntningar, så som de kommer till uttryck i praktiker som bottnar i deltagarnas sociala verklighet.

I avhandlingen används tre olika dataset, alla insamlade under våren 2018. Ett set kommer från diskussionsappen Jodel, ett annat är från Twitter, och det tredje utgörs av ett blogginlägg och de kommentarer det genererar. De tekniska och principiella förutsättningar som följer med online-kommunikation, *affordanserna*, har lett till att många forskare dragit slutsatsen att sociala medier är en kontext där det mycket väl kan komma att skapas utrymme för större variation än vad vi vanligtvis finner i traditionella textburna medier. Detta borde kunna leda till en större tolerans för språklig variation än vad vi ser i andra sammanhang, även om deltagarna tar med sig allt bagage de har i form av skolgång och alla andra språkliga erfarenheter in i interaktionen. De här två logikerna, variationslogiken och standardlogiken, existerar samtidigt, och kan komma i konflikt med varandra. Detta gör att just den sorts kanaler som Heuman har valt ut lämpar sig väl för att studera det vardagliga, spontana mötet mellan olika språkideologier.

Heuman utgår från en rad språkvårdsfrågor som tidigare forskning har visat är förknippade med en hög grad av inlärdd irritation: sårskrivning, *de/dem*, *var/vart*, *han/honom* och felstavning. Den typ av händelse som avhandlingen intresserar sig för kan sammanfattas så här:

- A. Ett brott mot standardnormen äger rum.
- B. En deltagare markerar ett tidigare bidrag som ett normbrott.
- C. (Den första skribenten eller någon annan kommenterar på B.)

Den språkideologiska positioneringen och förhandlingen uppstår i B, där det som har ägt rum i A lyfts, diskuteras eller korrigeras, och i vissa fall problematiseras eller försvaras i C. Den här sekvensen, som exponerar språkideologisk positionering, återkommer i de tre delstudierna.

I Studie I, *Negotiations of language ideology on the Jodel app: Language policy in everyday online interaction*, undersöks hur språkliga normbrott, särskilt stavning, värderas och legitimeras i det material som är hämtat från Jodel. Heuman finner att korrigerande kommentarer om andras språk kan vara väldigt raka, men att det också förekommer mycket humor. Ett intressant och lite oväntat resultat är att det finns flera sätt att initiera en korrigering av ett möjligt normbrott. Vissa deltagare berättar helt enkelt hur det borde stå i stället, medan andra använder repetition som strategi. Den som gör sig skyldig till ett möjligt normbrott kan uppmärksammas på detta genom att någon annan helt enkelt skriver samma sak en gång till. Upprepningen sätter fokus på problemkällan, men erbjuder ingen lösning på problemet. Studien finner att standardnormen genomgående försvaras och har en stark ställning.

I Studie II, *Acceptable language online: Negotiating the impact of digital affordances* undersöks hur deltagare skapar mening kring avvikelser från standarden som beror på de möjligheter och begränsningar som sätts upp av tekniken och av de logiker som styr den verksamhet man befinner sig i. Det kan vara slagfel som uppstår genom att man trycker ner en tangent precis bredvid den man borde ha använt och det kan vara fall där autokorrigeringsfunktionen har publicerat ett annat ord än det avsedda. Men det förekommer också fall där online-kommunikationens snabba turtagning gör att en del skribenter föredrar ett tids- och utrymmesbesparande normbrytande skrivsätt med mycket förkortningar och lokala konventioner. En lokal konvention kan se ut på olika sätt. Det finns t.ex. forumspecifika sätt att signalera att man instämmer med föregående talare. Heuman fokuserar särskilt på Jodel-konventionen att stava *raka* med *ck*. Studien fokuserar på vad som korrigeras, men också hur språket tillskrivs värde. Värdet kopplas i interaktionen till personliga egenskaper som förbinds med skribenten. Sådana värden kan parafrastras som »den som skriver fel är ointelligent» eller »den som använder förkortningskonventioner för online-interaktion är lite barnslig». Här finner Heuman att det finns konkurrerande logiker. Å ena sidan kopplas affordansbaserade avvikelser till personliga egenskaper som intelligensnivå eller personlig mognad. Å andra sidan finns det en motdiskurs som skulle kunna kallas funktionsorienterad, där deltagare försvarar normavvikelser med att det viktigaste är att budskapet når fram. Ett särskilt intressant resultat är att i den funktionsorienterade diskursen framträder en hållning där läsaren åläggs att vara medskapande i kommunikationsprocessen. Här skiljer sig synsättet från den mottagarorienterade skrivtradition som dominerar de flesta av dagens skrivutbildningar. I stället förväntas läsaren kunna (och vilja) medverka till att göra åtminstone vissa normbrott begripliga genom en välvillig, samarbetsvillig och konstruktiv läsart.

I Studie III, *Trivializing language correctness in an online metalinguistic debate*, undersöks hur ett blogginlägg där bloggförfattaren, som självidentifierar sig som dyslektiker, använder fel ord i en rubrik. Detta genererar ganska många kommentarer i bloggns kommentarsfält. Dessutom föranleder misstaget och kommentarerna ett blogginlägg på en s.k. *metablogg*, dvs. en blogg som handlar om bloggar och bloggare. Metabloggen får i sin tur kommentarer i kommentarsfältet. De här tre slagen av kommentarer ägnar sig åt negativa värderande uttryck om den felaktiga rubriken och dess författare, men även här finns en motdiskurs. Den värnar författarens rätt att uttrycka sig och att bli läst i den digitala offentligheten. Motrösterna konstruerar en hållning som förespråkar en striktare standard som orimlig, de hånar de kritiska rösterna för deras starka reaktioner på normbrott, och de anför att man inte ska kasta sten i glashus – säkerligen, menar de, är det så att normivrarna ibland själva avviker från etablerad standard. Fram träder en alternativ språkideologi som företräder en högre grad av tolerans och pragmatik.

I alla tre studierna visar det sig att standardideologins närmast hegemoniska ställning gör det möjligt att med utgångspunkt i standardspråkets normer undergräva andra deltagares rätt att delta i det offentliga samtalet, men att det också finns omständigheter som kommer med mediet som i vissa fall kan göra normbrott acceptabla. Även om standardideologin har en mycket stark ställning visar deltagarna samtidigt att det finns utrymme för en ideologi som accepterar variation och förespråkar tolerans. Men att en deltagare i sina kommentarsinlägg förespråkar tolerans och variation betyder inte att hen själv väljer att avvika från standardnormen. Med andra ord kan kontrasterande ideologier reproduceras parallellt.

I de sammanhang som har undersökts i Heumans avhandling visar det sig att standardideologin har en mycket stark ställning. När standarden utmanas eller försvaras behöver den som försvarar standarden inte förklara sig eller vässa sina argument bortom »det heter (inte) så». Den som utmanar standarden får däremot arbeta hårdare: argumentationen är mångordigare, de diskursiva strategierna fler. I de flesta fall bidrar diskussionerna till standardens fortlevnad och integritet. Det är ovanligare att deltagare aktivt tar positioner som utmanar standardideologin.

Anna Heumans avhandling är välskriven. Hon är också grundligt insatt i de metoder hon använder och i den internationella diskurs där studierna hör hemma. Möjligen är förankringen i svensk språkvårdstradition lite svagare, och representationen av språkvård och språkplanering i ett svenskt perspektiv behandlas lite i förbigående; den finns i kappan men saknas i stort i studierna. Det här förhållandet beror sannolikt på en sammanläggningseffekt: publicering i engelskspråkiga internationella tidskrifter leder inte sällan till en generalisering av nationella förhållanden så att de ska passa för en internationaliserad publik. Detta resulterar i att ett lokalt perspektiv, i det här fallet svensk språkvårdstradition och språkvårdsideologi, inte får samma utrymme. I en monografi, eller i en sammanläggningsavhandling med åtminstone någon publikation i en svensk eller skandinavisk tidskrift, hade det kunnat se annorlunda ut. Sättet som språkvårdsideologier i en nordistisk tradition vanligen uppfattas skiljer sig också en del från hur språkvårdsideologier presenteras i en internationell (anglosaxisk) forsk-

ningstradition. Ett mer lokalt förankrat perspektiv på svensk språkvårdstradition hade ökat möjligheten att direkt tillämpa resultaten.

Sammantaget visar Anna Heuman övertygande hur språkpolicy och språkideologier kommer till uttryck i hur deltagare kommenterar och förhandlar språk online. Hon visar också vilka språkideologier som dominerar de sammanhang hon undersökt, och identifierar hållningar som inte har brukat framhållas när språkvård och språkpoliseri problematiseras. Särskilt ska nämnas förväntningen på läsaren som medskapande i begripliggörandet av texter online. När deltagarna i Heumans material hänger sig åt metaspråkliga kommenterar visar de i realtid upp vilken språkideologi de bekänner sig till – man kan säga att de *gör språkideologi*. Detta är en pusselbit som hittills har saknats i den svenska forskningen om språkvård, språkpolicy och språkideologi.

Susanna Karlsson

Hjort, Ebba (huvudred.), 2016–2022: Dansk sproghistorie. 1–6. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag. Sandøy, Helge & Nesse, Agnete (huvudred.), 2016–2018: Norsk språkhistorie. 1–4. Oslo: Novus forlag.

Vintern 2022 utkom *Forfatternes dansk*, den sista delen i sexbandsverket *Dansk sproghistorie* (hädanefter DS), som därmed är fullbordat med sammanlagt cirka 2 500 sidor. Del 1, *Dansk tager form*, kom 2016. Utgivningen har delvis sammanfallit med den lika omfattande *Norsk språkhistorie* (NS); här kom den första volymen 2016 och den avslutande fjärde redan 2018. Båda verken har avhandlats i *Arkiv för nordisk filologis litteraturkrönika* (ANF 132, 2017 och 135, 2020). Därtill har Ida Larsson och Erik Magnusson Petzell i en längre artikel i ANF 135 granskat del 1 av både DS och NS. Granskningen är bitvis påtagligt kritisk, främst mot oklara eller oredovisade teoretiska antaganden – en vanlig svaghet i översiktsverk av detta slag med många delförfattare. (Artikeln tar främst upp tre stora strukturlingvistiska kapitel i NS; motsvarande stoff behandlas i DS först i del 2 och 3.) I övrigt har verken uppmärksammats föga i svenska sammanhang. Därför ska jag här i all korthet just anmäla – inte recensera – dom. En enkel presentation underlättas dessutom av möjligheterna till jämförelser.

Naturligtvis finns likheter. Både verken är lagarbeten, med huvud- och delredaktörer. DS har engagerat över 80 författare, knappt 40 har bidragit i NS. I den har också ett fåtal författare skrivit förhållandevis mycket. Helge Sandøy, Oddmund Løkensgard Hoel, Endre Mørck och Lars Vikør står tillsammans för mer än en fjärdedel av verket. I båda ingår svenskar i författarkollektivet. I DS har Ulf Teleman i del 5, *Dansk i samspel*, skrivit om danskan i Skåne före och efter 1658. I NS står Henrik Williams för två sidor om runornas ursprung, men framför allt har Tore Janson författat ett femtiosidigt kapitel i del 3, *Ideologi*, »Förändringar av uppfattningar om språk i Norge och omvärlden». Det handlar främst om i vad mån norska – särskilt i jämförelse med nordiska systerspråk – urskilts och benämnts i historien: *dansk tunga, norrönt mål, norska*

eller inte alls. Medan Telemans text översatts till danska är Jansons på svenska. I NS möter därmed läsaren tre skandinaviska skriftspråksstandarder: bokmål, nynorska och svenska. I DS är allt på danska. Det beror väl främst på en viss skillnad mellan tilltänkta läsargrupper (se nedan) men rymmer kanske också lite språkpolitisk symbolik.

Det finns andra yttre olikheter. DS har en mer genomarbetad och mycket tilltalande typografisk form med rika och roliga illustrationer, faktarutor, fotografier av handskrifter eller gammalt tryck med nyckelställen inramade. Och finast av allt: till verket hör webbplatsen <dansksproghistorie.dk> med 260 olika länkar till extramaterial som specialutredningar av typen »Syntaks i metriske tekster», kartor eller muntliga och skriftliga språkprov. Hör Louise Phister, född 1816, läsa Holberg, eller Georg Brandes tala 1913 om den tekniska revolutionen!

Båda historikerna säger sig sikta på läsbarhet för en något bredare allmänhet; ungefär läsare som har högskoleutbildning men inte nödvändigtvis av språkvetenskapligt slag. NS har en snävare syn eller högre krav på denna målgrupp. Många kapitel förutsätter i praktiken grundläggande språkvetenskaplig skolning (eller ett ytterligt starkt intresse). Nivån är snarast den välskrivna akademiska lärobokens eller forskningsöversiktens med formuleringar som »ifølge Mytting» och långa parenteser med litteraturhänvisningar. Sådant förekommer också i DS men betydligt sparsammare. Som helhet håller nog NS en mer ensartad nivå. I DS kan enstaka kapitel bli alltför lättsamma. Det sextonsidiga »Øversættelser» i del 6 innehåller inte – som man kunde förvänta sig – en systematisk genomgång av hur olika översättningsvägor format danska språk- och stilmått utan är en ganska fri framställning kring exempel på översatta ord och fraser som tagit sig in i danskan, *kæmpe mod vejrmøller* (efter Cervantes), *tingfinder* (efter Pippi Långstrumps *sakletare*).

Oundvikligen blir framför allt avsnitt om syntax och fonologi (som i DS betecknande nog heter »udtale») krävande för läsaren: »I gammalnorsk er det også mulig å stryke kjernen i det leddet som er koreferent med korrelatet, og la et genitivled være uttrykt» (NS), »Tiljamning, dvs. partiell harmoni i form av høydeharmon, finner vi klartest belagt i ord med ophavlig fremre rotvokal» (NS)», »I bisætninger kunne alle ledtyper nu stå mellem konjunktionen og den finitte verbal, ikke blot subjektet og frie adverbialer som i moderne dansk» (DS) »Blandt de kriterier der har været brugt til noget så voveligt som forsøg på en relativ datering af forlængelsen i åben stavelse, hører labialiseringen af oprindeligt langt /a/ og lydåbningen af /u/ och /o/» (DS). Inför denna vetenskapliga precision bleknar nog den »intresserade allmänheten», ambitiösa termförklaringslistor till trots. Men språkvetaren kan glädja sig över exakthet, faktarikedom och ibland god närhet till forskningsfronten. Det bör också sägas att många avsnitt präglas av beundransvärd förmåga att bringa reda i långa komplexa förlopp. Exempelvis lyckas Lars Heltoft på hundra sidor att med hjälp av satsscheman och några välvalda tematiska rubriker, »Ledstillingen», »Kasussystemet», »Subjekt og nexus», »Bestemthed, informationsstruktur og fokus» och »Modalitet», ge en samtidigt överblickbar och detaljrik beskrivning av dansk syntaxhistoria.

Alla projekt av detta slag kräver besvärliga beslut inte bara om målgrupp utan lika mycket om stoffurval och dispositionsprinciper. Här skiljer det mycket mellan dom två

verken. En enkel uppställning av innehållet i dom sex respektive fyra volymerna är nog enklaste sättet att visa skillnader och likheter.

Dansk sproghistorie	Norsk språkhistorie
<ol style="list-style-type: none"> <i>Dansk tager form</i> Källor, språkteorier, ordböcker, rätt-skrivningsböcker, grammatikor. Språkvetenskapshistoria. Dansk identitet. Alfabeten, skriftsystem, handstilar, typografi <i>Ord for ord for ord</i> Ortografi, uttal, ordförråd, namn <i>Bøjning og bygning</i> Morfologi, syntax, dialekter och socio-lekter <i>Dansk i brug</i> Lagar, bibel, psalmer, visor, ordspråk, medier. Utbildning, litteracitet och normeringshistoria <i>Dansk i samspil</i> Danska utanför Danmark. Andra språk i Danmark <i>Forfatternes dansk</i> Stil, talspråksgenrer och översättning. 19 författare: Leonora Christina, Holberg, HC Andersen, Bang, Blixen, Rifbjerg etc. 	<ol style="list-style-type: none"> <i>Mønster</i> Språkförändringsteori, fonologi, morfologi, syntax, ordförråd, text – kronologisk disposition i varje kapitel <i>Praxis</i> Skriftkultur, litteracitet, vardagstal, dialekter och sociolekter, samiska och andra språk i Norge, norska som andraspråk, namn, fackspråk <i>Ideologi</i> Norsk språkhistorieskrivning, idéhistorien om norskt språk, identiteter, standardspråk och normering <i>Tidslinjer</i> Syntes utifrån kronologiskt perspektiv. Tonvikt på inre språkhistoria före 1814, på yttre därefter.

En första kommentar till denna uppställning gäller ett gemensamt drag. Det går inte att i dag skriva en nationell språkhistoria i dag utan att skriva om flera språk. Här är danskarna grundligast. Del 5 ägnar ena hälften åt »Dansk i verden», till exempel i forna danska kolonier, och andra hälften åt »Andre sprog i Danmark»; ett dussin språk får egna kapitel. I NS del 2 handlar drygt 100 sidor om »Andre språk i Noreg», varav samiska ges i särklass störst utrymme. För övriga »andra språk» ligger tonvikten på inflytandet på norskan. I DS står mer om språkens talare. Det speglar väl en faktisk skillnad mellan norskt och danskt.

Men några olikheter är mer iögonfallande. DS ger betydligt mer utrymme åt språkbruk som konstprodukt eller kulturprodukt i snäv bemärkelse, allra tydligast manifesterat i del 6. Det innebär en större tyngd på skriftspråket och på stilhistoria i olika former. NS tar i princip inte alls upp litteraturspråk, vare sig folkligt (visor, ordspråk, serietidningar) eller finkulturellt. Författare som Garborg och Bjørnson nämns visserligen på många ställen, men bara i egenskap av språkpolitiska aktörer; om språk och stil i *Bondefortellinger* eller *Bondestudentar* får man inget veta. Om Ibsen finns knappt en rad. Följaktligen har NS ett starkare fokus på talspråk, även om dialekter

och sociolekter är grundligt behandlade också i DS, i första hand på närmare 200 sidor i del 3.

Men den del som verkligen sticker ut i NS är den tredje, *Ideologi*. Den innehåller både den norska språkhistorieskrivningens historia och framför allt kapitel om språkstrider, om föreställningar om norskan som språk och om dess roll i skiftande konstruktioner av norsk identitet. Det är ovanligt – men framsynt – att ge ideologin så stort utrymme i nationella språkhistorieverk. I DS finns ett fyrtiosidigt kapitel i del 1 om danskans roll för dansk identitet genom historien, välskrivet och innehållsrikt, men mer blir det inte.

All språkhistorieskrivning som tar grundligt på uppgiften måste handla om ljud, ord och meningar, så även DS och NS. Men i Danmark handlar språkhistorien också om litteratur, författare och skriftspråket som kulturprodukt. I Norge handlar den dels om vardagstalet, särskilt hur det bär upp och omskapar nationella, regionala och sociala identiteter, dels om språket som maktmedel och symbolbärare på ett politiskt slagfält. Så kan man möjligen sammanfatta en mycket tendensiös läsning av DS och NS.

Slutligen kan man fundera över att utgivningen av två stora språkhistorieverk sammanfaller så nära i tiden. Därtill kan läggas sexbandsverket *Svenskan i Finland* (2015–2019) och den länge föräbadade *Svenska Akademiens språkhistoria*, Bo Ralphs stora enmansverk. En enkel förklaring är att varje forskargeneration behöver skriva sin språkhistoria. En mer kultursociologisk kunde peka på nationens och nationalstatens (i icke-etnisk bemärkelse) förändrade roll. Politiskt, ekonomiskt och kulturellt har dess betydelse minskat mycket de senaste årtiondena. Samtidigt är den fortfarande den viktigaste arenan för demokratin, och symboliska manifestationer som nationaldagsfirande eller rop på språktest har snarast tilltagit. I detta läge behöver den nationella historien omprövas och skrivas på nytt, och nationalspråkets historia är onekligen en central del. Är det i detta sammanhang *Dansk sproghistorie* och *Norsk språkhistorie* tar plats? I så fall gör dom det på ganska olika sätt, men i båda fallen med hög kvalitet. Det är inspirerande att läsa dessa tio böcker.

Olle Josephson

Lindberg, Bo, 2022: Disputation, dissertation, avhandling. Historien om en genre. (KVHAA Handlingar. Historiska serien 40.) 228 s. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. ISSN 0083-6788, ISBN 978-91-88763-28-0.

Vår tids akademiska avhandlingar har sitt ursprung i det tidigmoderna universitetets dissertationer på latin. Dessa annonserar i sitt kortaste omfång titeln på en disputation, namnet på dess ordförande (*preses*), respondentens namn, tid och plats för den retoriska debatten samt i en numererad lista de teser som respondenten ska försvara inför en fakultetsopponent. Vid de »nakna» tesernas period i början på 1600-talet är genrebeteckningarna inledningsvis *frågor, satser, teser* och *aforismer*. Efter hand som teserna

blir »klädda» och dissertationerna utförligare kommer beteckningar som *tankar*, *akademisk övning*, *akademiskt försök* och *disputation*. Först på 1690-talet används *dissertation* och på 1700-talet till sist *avhandling*. Denna genrehistoria är utförligt berättad av Bo Lindberg i *Disputation, dissertation, avhandling* (2022), en vacker bok utgiven i Vitterhetsakademiens historiska serie. Disputationsgenren förstås inte som en enskild texttyp i en särskild situationskontext, utan som ett väsen, ett delvis svår fångat system av pedagogiska, vetenskapliga, rituella och sociala faktorer i den tidigmoderna universitetsvärlden. Det är studiens genreteoretiska utgångspunkt. Disputationerna med sin flerfunktionalitet kallas i en tysk konferensvolym's titel (i min översättning) för »polyvalenta organ för produktion av lärt vetande» (Gindhart, Marti & Seidel 2016).

För perioden 1600–1852 finns 23 721 dissertationer katalogiserade från universiteten i Uppsala, Åbo och Lund. Av dessa har 13 552 skrivits i Uppsala. Från denna rika materialsamling har Lindberg tagit två stickprov. I det första ingår 129 dissertationer som förtecknas alfabetiskt och utgör underlag för genrehistoriken. Det andra stickprovet, med 223 dissertationer, åskådliggör deras innehåll, anger titlarna i svensk översättning samt ordnar dem kronologiskt under olika temarubriker. Vid Uppsala universitetsbibliotek är en digitalisering av dissertationerna i sin slutfas, så att nästan alla titlar i studiens båda stickprov är sök- och läsbara i DiVA, digitalt vetenskapligt arkiv. Att som läsare av boken samtidigt ha tillgång till dissertationerna är en fascinerande upplevelse som ökar förståelsen av den detaljrika studien. Författaren tar i sin analys stöd av en rad övriga källskrifter och fokus ligger på Uppsala universitet.

Under 1600- och 1700-talen bestod universitetet av fyra fakulteter. Den filosofiska var störst med ett brett grundläggande utbud av ämnen, som i gymnasiet, men på högre nivå. Dessa var en förberedelse för studier i de högre, »yrkesinriktade» fakulteterna för teologi, juridik och medicin. En överväldigande majoritet av dissertationerna lades fram vid den filosofiska fakulteten. Ämnesvalen var filosofiska och humanistiska. Så kallade övningsdissertationer *pro exercitio* är i majoritet. Inte fullt lika många studenter lade fram en gradualavhandling, en dissertation *pro gradu*. Båda kategorierna ventilerades vid disputationer. Den senare kategoriens studenter promoverades till *magister*, som var en titel med medeltida tradition som stod lärarverksamheten närmast. Utbildning och kyrka utgjorde samma karriärväg, den ecklesiastiska, och man kunde ganska fritt växla mellan olika delar. En skolkollega kunde bli komminister, en gymnasielektor kyrkoherde, en professor biskop.

Dissertationslitteraturen har på sätt och vis varit förbisedd som studieobjekt, menar Lindberg. Lärdomshistoriker har visserligen läst dissertationerna, studerat innehållet och noterat disputationsväsendets diffusa system, men inte närmare undersökt genrens flerfunktionalitet. På senare år har ambitiösa tyska antologier anlagt ett europeiskt perspektiv på disputationsväsendet och flera bidrag i dessa antologier handlar om dissertationer vid svenska universitet. Vidare har svenska filologer utvecklat sina språkliga frågeställningar och intresserat sig mer för texternas innehåll och funktion. Dissertationsväsendet har alltså beforskats, men bara portionsvis. Därför vill Lindberg ta ett helhetsgrepp och följa genrens utveckling, särskilt från början av 1600-talet till mitten av 1800-talet, då universiteten fick nya statuter och utvecklingen mot den moderna doktorsavhandlingen inleddes.

Helhetsgreppet om genrehistorien innebär tre huvudperspektiv, nämligen det formella, det sociala och det innehållsliga. Till det första, formella perspektivet hör förhållandet mellan muntlig disputation och skriftlig dissertation samt genrens pedagogiska och vetenskapliga syften. Hit hör även språkfrågan om latinet och den förbryllande frågan om det otydliga författarskapet. Var det professorn, disputationens preses, som hade skrivit dissertationen eller respondenten? Till det andra, sociala perspektivet hör frågor om hur klientskap, sponsorer och nätverk kan avläsas i de tryckta dissertationernas »kringtexter», som dedikationer och gratulationer. Till det sociala perspektivet hör även frågor om disputationenkostnader liksom frågor om karriär. Det tredje och sista, det innehållsliga perspektivet ställer frågorna om i vilken utsträckning dissertationerna kan karakteriseras som en vetenskaplig genre. Studien avslutas med en jämförelse med nutidens forskarutbildning, avhandlingsproduktion, disputationer och doktorsexamen i syfte att söka kontinuiteter i den historiska utvecklingen.

Traditionen från medeltiden och renässansen i den akademiska utbildningen var träning i formella, framför allt muntliga färdigheter i logik, retorik och latin. Teser och frågor uppställdes samt diskuterades av en opponent och en respondent. Tanke-redskapet var Aristoteles logik med syllogismen som slutledningsregel, det vill säga att från två premisser komma till en konklusion. Disputerandet var metoden att finna sanningen, en del av den akademiska pedagogiken som studenterna redan hade praktiserat i gymnasiet. Med boktryckarkonsten kom tryckta förteckningar över de »nakna» teserna som skulle ventileras i en disputation. Så var de äldsta dissertationerna från tidigt 1600-tal utformade. Den äldsta bevarade dissertationen är (i min översättning) *Några satser om de fria konsterna, som härletts från antika filosofers skrifter* från 1602. Den handlar just om den akademiska utbildningen vid den filosofiska fakulteten och de slutsatser om utbildning som respondenten dragit vid läsning av antik litteratur! Dissertationen inleds med respondentens förord, som är dedikation till en sponsor.

Från mitten av 1600-talet, när universitetet har nya konstitutioner, blir teserna »klädda», dissertationstexterna mer omfattande (50–100 sidor) och sammanhängande. Under den karolinska eran behövdes ämbetsmän, domare, läkare, diplomater, lantmätare, ingenjörer. De kunskapsområdena är också representerade i dissertationerna, om än inte i lika stor utsträckning som de filosofiska, humanistiska och teologiska. Innehållet varierar också mera med efter hand nya studieobjekt inom historia, politik, antikviteter, topografi och filologi. Under denna period gällde alltså empirisk kunskap efter bokstudier eller observationer, mer än logisk bevisföring till bekräftelse av uppställda teser. Men ämnesvariationen kan förbrylla en sentida läsare. Dissertationerna med professorn i historia, som var kyrkohistoriker, handlar aldrig om kyrkohistoria, i regel inte heller om historia. I stället avhandlas moralfilosofiska, politiska och kulturhistoriska ämnen utan tydligt samband.

Under frihetstiden ökar antalet dissertationer, men de blir kortare till omfånget igen. Det beror bland annat på att professorers arbete på 1700-talet kunde presenteras i delprojekt som seriedissertationer, och olika studenter ansvarade som respondenter för skilda delar och betalade tryckkostnaderna. Nyttiga och svenska ämnen tar plats på bekostnad av antika och humanistiska sådana. Topografi blir populärt och ortsbekrivningar kan läggas fram i vilket ämne som helst vid filosofiska fakulteten. Ämnes-

variationen förvånar alltså fortfarande en modern läsare. Bland Anders Celsius dissertationer om astronomi kommer till exempel en avhandling om Värend i Småland.

Värderingen av disputerandet förändrades, när den empiriska naturvetenskapen producerade ny kunskap. Den muntliga disputationen blev inte sökandet efter sanningen utan en övning i att offentligt argumentera för en sak. När dissertationen bestod av nakna teser var det lätt att opponera på dem med logikens regler. Men när dissertationerna byggdes ut till redogörelser, resonemang eller en textutgåva med översättning blev det svårt att disputeras enligt logikens regler. I sådana fall kunde dissertationen likafullt förses med en epilog, ett så kallat *korollarium*, med korta frågor och påståenden som disputanden skulle försvara.

Just ett sådant korollarium återfinns i professor Johan Ihres gotiska forskning i valda stycken, *Analecta Ulphilana*, del 6, som innehåller böjningsmönster för gotiska substantivdeklinationer på sexton sidor. Utanför ordinarie seriepaginering följer åtta blandade politiska teser, *Theses Miscellaneae*. Den tjugåriga respondenten Jonas Dryander skulle i oktober 1768 alltså övningsdisputeras om både valda gotiska deklinationer och blandade dagsaktuella politiska teser. Kronprinsen, den blivande Gustav III, anmälde i egenskap av universitetskansler sin närvaro och begärde en översättning av teserna till svenska. Några professorer begärde i missnöje över fakultetsopponentens lama insatser vid disputationen att få agera extra opponenter. Preses professor Ihre parodierades i pressen med öknamnet Herr Irrblåss eller H:r Ihrtblåse (Grape 1949 s. 307–312). Vad blev respondenten Dryanders reaktion på denna publika antagonistiska dramatik? Han hade redan disputerat på sitt gymnasium som 15-åring, lämnade Uppsala och disputerade *pro gradu* på svampar i Lund, reste till England, blev bibliotekarie vid Royal Society och var en av grundarna till Linnean Society. Han publicerade botanisk litteratur på svenska, tyska, engelska och latin (SBL, J. C. Dryander).

Exemplet Ihre/Dryander väcker förstås frågan om författarskapet, om vem som har skrivit avhandlingen. Preses eller respondenten? Ihre uppger att respondenterna till största delen författade dissertationstexterna. Professor Schefferus på 1600-talet kommenterar inledningsvis i dissertationerna hur han låter sina studenter utarbeta sina texter. Från 1600-talet finns emellertid en farhåga att studenterna skrev för mycket i dissertationerna, att pinsamma språk- och sakfel kunde uppstå. Botanisten Thunberg uppger att han själv skrev disputationerna, och att högst ett fåtal respondenter skrev egna dissertationer. Thunberg menar att för Linné gäller detsamma. Seriedissertationerna, framhåller Lindberg, författades av preses och en fjärdedel av dissertationerna 1778–1820 är just sådana seriedissertationer. Utredningen om författarskapet är intressant men knappast klagörande, eftersom källorna är så pass motstridiga. Eftervärlden, det digitala vetenskapliga arkivet och Lindberg själv, har hursomhelst katalogiserat dissertationerna alfabetiskt efter preses namn.

Dissertationerna skrevs på latin; disputationerna genomfördes på latin. Språket fyllde en kommunikativ funktion som vetenskapens internationella språk och hade vidare ett pedagogiskt syfte med språklig och intellektuell disciplinering. Latinet gav de unga abstrakta begrepp, och ett abstrakt tänkande som fortsatte i disputationens logiska exercis. Denna kognitiva skolning fortsatte i det humanistiska studiet av de antika klassikerna, en övning som även var moralisk och politisk eftersom de romerska

författarna gav exempel på moralens och maktens komplikationer. Symboliskt stod latinet för vetenskapernas förmodade enhet, sammanhang och universalitet, att dess användare var lärd med encyklopedisk kompetens. Stilen på latinet i dissertationer kunde vara ett disputationsämne på 1700-talet. Svenska språket kunde dock användas i ekonomiska avhandlingar från 1741 och ibland även i andra ämnen, såsom juridik eller praktisk kemi. Men endast en tiondedel av avhandlingarna på 1700-talet skrivs på svenska. Latinet som dissertationsspråk överlever ända till dess disputationsväsendet upphör på 1850-talet.

1753 används för första gången genrebeteckningen *avhandling* i sin nuvarande betydelse i *Kort afhandling om quartz* på 16 sidor på svenska, indelad i elva paragrafer/avsnitt med numrerade underavdelningar och referenser till annan litteratur i löptexten. I sann upplysningsanda avslutas avhandlingen med kvartsens allmänna och enskilda nyttigheter. I inledningens dedikationer tydliggörs det sociala nätverket. Respondenten Abraham Hedman är son till en fabrikör och apostroferar denne och sin morbror fortifikationslöjtnanten med varsin dikt, men först efter att i djupaste vördnad ha tilltalat landshövdingen, bergskollegiums president, bergsråd, assessorer och kammarherrar i en lång namnlista.

Året därefter, 1754, används genrebeteckningen *avhandling* för andra gången i *Afhandling om wäxelcontractet* på 34 sidor indelade i femton paragrafer/avsnitt med underavdelningar och referenser till annan litteratur. Den avslutas med en exempel-samling på hur växelkontrakt kan formuleras på några olika språk. Respondenten Isak Hellmansson, ångermanlänning, tilltalar i ett kort förord på vördsam prosa sina föräldrar, komministern i Gudmundrå och hans hustru. Här finns inget annat socialt nätverk, ingen framstående mecenat.

Ordet *metod* betydde under tidigmodern tid pedagogisk metod, men under 1700-talet används *metod* som term främst i naturvetenskaperna. Avhandlingar kunde behandla metoder för mätning av olika fenomen eller experimentmetoder eller klargöra skillnaden mellan empiri och teori. Fokus på rön och resultat kommer senare mot mitten av 1800-talet då nya rön kan presenteras i form av en historisk källpublikation, en översättning av grekisk text eller beskrivning av ett mineral eller en ort i Sverige. Men då har disputationsväsendet snart spelat ut sin roll.

Lindbergs bok fokuserar på de tidigmoderna avhandlingarna, men fortsätter sin genrehistoria in i modern tid för att söka kontinuiteter i den akademiska avhandlingens utveckling från mitten av 1800-talet in i nutidens forskarutbildning och avhandlingsproduktion. De drygt 23 000 bevarade dissertationerna från disputationsväsendets tid överträffas av antalet akademiska avhandlingar som har skrivits i Sverige under 2000-talet. Och nu på ett annat internationellt vetenskapsspråk, på engelska.

Lindbergs bok presenteras på Vitterhetsakademiens hemsida som »en odysse genom fem seklers lärda kultur». Den är en odysse genom ett tjugotal tematiska kapitel med ibland otydlig disposition och vaga korsreferenser, vilket tyvärr leder till en del rapsodiska upprepningar som läsaren kan förirra sig i. Men i överflödet av detaljfakta kan läsaren fritt välja sina favoriter. För mig har det varit den intressanta utredningen om vem som egentligen skrev dissertationerna, trots att den inte leder till något entydigt svar. Frågan om svenska och latin behandlas tydligt, strukturerat och klarsynt. Det

är författarens starka tema. Kapitlet om de sociala kringtexterna genomför en tydlig textanalys och genrebestämning. De svenskspråkiga avhandlingarna från 1700-talets mitt, lätt åtkomliga på nätet i fulltext, kan locka till vidare texthistoriska studier.

Litteratur

- Berch, Anders/Hellmansson, Isak J., 1754: Afhandling om wäxelcontractet. Uppsala.
 Grape, Anders, 1949: Ihreska handskriftssamlingen i Uppsala universitetsbibliotek, del I. Samlingens tillkomst och öden. Person- och lärdomshistoriska studier över dess innehåll. (Acta Bibliothecae R. Universitatis Upsaliensis 6.) Uppsala.
 Ihre, Johan/Dryander, Jonas, 1768: Analecta Ulphiana, del 6. Uppsala.
 Jonas Carlsson Dryander, urn:sbl:17665, Svenskt biografiskt lexikon (artikel av Arvid Hj. Uggl.) [hämtad 2.11.2022].
 Gindhart, Marion, Marti, Hanspeter & Seidel, Robert (red.), 2016: Frühneuzeitliche Disputationen. Polyvalente Produktionsapparate gelehrten Wissens. Köln, Wien: Böhlau Verlag.
 Rhalambius, Elias M./Moderus, Sven J., 1602: Propositiones nonnullae de artium liberalium causis ex praestantium Philosophorum monumentis collectae. Uppsala.
 Wallerius, Johan G./Hedman, Abraham, 1753: Afhandling om Qvarts. Uppsala.

Erik Falk

Löfström, Malin, 2022: Språklig stil och stajling bland finlandssvenskar i Stockholm – ett mobilitetsdialektologiskt perspektiv. (Acta Universitatis Upsaliensis, Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 22.) Diss. 220 s. Uppsala: Uppsala universitet. ISSN 0081-6809, ISBN: 978-91-513-1495-2.

I fokus för Malin Löfströms avhandling står språklig stil hos elva finlandssvenskar, numera bosatta i Stockholmsområdet men med ursprung i Västra Nyland, och hur de anpassar sitt språk i en sverigesvensk samtalskontext. Avhandlingens syfte beskrivs närmare som att »utifrån en mobilitetsdialektologisk synvinkel undersöka hur den språkliga stilen ser ut när finlandssvenskar i Stockholm samtalar med en sverigesvensk person [och] att söka rimliga förklaringar till varför de enskilda individernas språkliga stil och stajling ser ut som de gör i relation till deras identitet och till den sociala betydelse de tillskriver språk och språkförändring» (s. 15). Syftet är således tudelat – dels att dokumentera deltagarnas språkliga stil, dels att finna förklaringar till den stilvariation som finns i materialet. Därmed sönderfaller också avhandlingens resultatdel i två relativt tydliga delar där kapitel 5–7 huvudsakligen utgör en kvantitativt inriktad empirisk kartläggning av deltagarnas språkliga stil på individ- och grupp-nivå, medan kapitel 8 är kvalitativt inriktad och söker förklaringar till variationen med

utgångspunkt i en närstudie av tre av deltagarnas kommentarer om språket som medel att konstruera en gångbar identitet.

Huvudmaterialet består av individuella sociolingvistiska intervjuer ledda av en sverigesvensk intervjuare (två olika intervjuare har av praktiska skäl anlitats). Ämnen som tas upp utifrån en intervjuguide med öppna frågor rör sådant som deltagarnas upplevelse av att flytta till Stockholm, livet i Finland före flytten med frågor om familj, skola och språkbruk samt frågor om nuvarande arbetsliv och fritid i Stockholm. Varje intervju varar i snitt ca en halvtimme och materialet uppgår totalt till 6 timmar och 20 minuter. Huvudmaterialet kompletteras av fem gruppsamtal som samlats in senare med grupper om två eller tre deltagare och med Löfström själv som samtalsledare. Syftet med samtalen är att fördjupa de teman som framgått av intervjuerna. Grupp-samtalens längd varierar mellan en till två timmar och omfattar totalt ca sju timmar. Analyserna i kapitel 5–7 baseras helt på intervjumaterialet medan analyserna i kapitel 8 sägs utgå från båda delmaterialen, men där de kompletterande gruppsamtalen har en framskjuten plats i analyserna.

Den teoretiska ramen är sociolingvistisk och benämns mer specifikt som mobilitetsdialektologisk. Med detta begrepp (f.ö. myntat av författaren) avses en kombination av ett kvantitativt variationslingvistiskt perspektiv och ett kvalitativt angreppssätt som ser till variationens/stilens sociala betydelse för individer i en flyttkontext. I den teoretiska bakgrunden beskrivs dessa två utgångspunkter som det traditionella respektive det nya/moderna paradigmet. Terminologin kan leda tankarna till en tydlig kronologisk ordning dem emellan, vilket är en aning olyckligt då det knappast saknas tidiga exempel på kvalitativt inriktade studier som fokuserar på individer som aktörer och heller inte sentida exempel på variationssociolingvistiska studier. Att så är fallet är också något som Löfström är medveten om, till exempel genom referens till Penelope Eckerts (2012) indelning av sociolingvistik i tre vågor vilka går i varandra snarare än avlöser varandra kronologiskt.

Det nya med Löfströms arbete är dock att mobilitet belyses dels som ett resultat av dialektkontakt och den variation och anpassning (språkförändring i Löfströms beskrivning) som den leder till, dels som en meningsskapande process där deltagarna som aktörer skapar sin språkliga stil utifrån hur olika språkdrag laddas med nya betydelser i kontaktsituationen. För att fånga den språkliga stilen och deltagarnas sätt att anpassa sitt språk i den nya kontexten i Stockholm utnyttjar Löfström begrepp som indexikalitet och registrering med utgångspunkt i Silversteins indexikalitetsordning (2003) och begreppet *enregisterment* (Agha 2005). Rent konkret betyder detta ett dynamiskt förhållningssätt där deltagarna laddar vissa språkdrag med (ny) social betydelse och kopplar dem till den ena varieteten i kontaktsituationen samtidigt som deltagarna inte nödvändigtvis gör exakt samma registrering av ett visst drag vilket bidrar till den interindividuella variationen i hur dragen används. Ett språkdrag kan alltså ha olika indexvärde i olika lokala kontexter. Drag på indexnivå 1 indexerar inte något särskilt (annat än neutralitet) och uppvisar därför heller ingen stilistisk variation, medan drag på nivå 2 uppvisar stilistisk variation mellan individer/grupper i olika situationer som kan kopplas till sociala faktorer, men utan att språkbrukarna för den skull behöver vara aktivt medvetna om att eller hur de varierar sitt språkbruk. Drag som befinner sig

på nivå 3 innebär däremot en explicit medvetenhet om dragens sociala betydelse där språkbrukarna också kan föra explicita metaresonemang om dragen ifråga.

Avhandlingens första resultatdel (kapitel 5–7) bygger på en kvantitativ kartläggning av deltagarnas språkliga variation för att etablera den språkliga stilens kännetecken. Undersökningen inleddes med en modellmatchning (Löfströms auditiva skattning av hur deltagarna låter) parallellt med en variabelinventering i syfte att ringa in vad som gör att någon låter mer västnyländsk, generellt finlandssvensk eller mer sverigesvensk. I ett andra steg valdes ett antal variabler ut för kvantitativ variationsanalys baserat på tidigare forskning och deltagarnas egna kommentarer om dragen. Det blir således en sorts kombination av ett deltagarorienterat perspektiv och ett forskarperspektiv. Urvalet innefattar tolv variabler på olika språkliga nivåer där det finns variation mellan två eller tre varianter: språkets rytm (stavelsekvantitet, apokope); fonologisk variation (uttal av finalt r-ljud, initialt sje-ljud, initialt tje-ljud, kort u-ljud, långt a-, u-, i- och ö-ljud); lexikal variation (bruk av nio vardagliga sverigesvenska ord) och bruk av diskursmarkörer (uppdelade på modalpartiklar respektive dialogpartiklar samt kategoriserade som allmänsvenska, finlandssvenska eller sverigesvenska). Förekomst av dessa variabler och hur de realiseras analyseras i kapitel 5. I nästföljande kapitel kompletteras bilden av en kartläggning av intonationsmönster hos fem av deltagarna, dels i betonade tvåstaviga ord som i sverigesvenskan realiseras med akut respektive grav accent, dels i flerstaviga sammansättningar. Analysen görs genom en kombination av auditiv metod och en akustisk-fonetisk analys i Praat.

Resultaten från kartläggningen i kapitel 5–6 samlas därefter upp i kapitel 7 Språklig stil som samvariation. Här görs först en implikationsanalys av 19 varianter – fyra västnyländska (V), sju finlandssvenska (F) och åtta sverigesvenska (S). Här finns inte plats att kommentera alla, men som illustration kan nämnas uttalet av 'inte' realiserat som *it* (V), *int* (F) eller *inte* (S). I just detta fall finns det alltså tre varianter att räkna med, men oftare rör det sig om två där realiseringen är densamma i (V) och (F) och kontrasterar mot den sverigesvenska formen. Implikationsanalysen syftar till att fastställa samvariation på individnivå, dvs. varje deltagares specifika variantbruk i en stilprofil, därefter sorterade på gruppnivå i tre stilgrupper: västnyländskt färgad stil, bred och blandad stil och sverigesvenskt präglad stil samt individuella stilar för de tre deltagare vars stilprofil inte matchar någon annan deltagares. I kapitlets andra del görs en korrelationsanalys mot ett antal sociala bakgrundsvariabler – ålder, kön, ålder vid flytten till och antal år i Sverige samt självrapporterat modersmål (dvs. västnyländska eller finlandssvenska). Utifrån dessa bakgrundsvariabler tilldelas deltagarna poäng för kontextkontinuitet (dvs. hur förankrade de fortfarande är i det finländska) respektive integration (dvs. hur förankrade de är i den nya sverigesvenska omgivningen). Här bygger Löfström på en något förenklad version av Andersson & Thelanders (1994) modell för hur flyttkontext och integration förhåller sig till den språkliga variationen.

Den kvantitativa variationsanalysen bygger på ett litet material (20 minuter från varje intervju) och av den anledningen görs heller ingen frekvensberäkning utan resultatet delges i absoluta tal. Det får nog sägas vara klokt, men gör samtidigt att jämförbarheten mellan deltagare delvis går förlorad. Det har säkerligen också funnits en hel del svåra avvägningar att göra. Deltagarna delar vissa bakgrunfsfaktorer, men skiljer

sig också på en rad punkter, t.ex. i hur länge de varit i Sverige – en variation mellan ett par år och över 30 – vilket antyder att variation snarare än enhetlighet nog är att vänta.

Resultaten från den kvantitativa kartläggningen kan kort sammanfattas enligt följande: 1. Deltagarnas språkliga stil är ett resultat av kontakten mellan de tre varieteterna. 2. Generellt förekommer stor variation i frekvens och bruk mellan enskilda varianter och mellan deltagare, men finlandssvenska språkdrag dominerar genomgående vilket visar att de är de mest stabila dragen. Samtidigt stämmer inte helhetsbilden av deltagarnas stil utifrån modellmatchningen överens med resultaten av variabelanalysen, särskilt inte i fråga om variabler på ordnivå. Detta kan sannolikt ha att göra med att urvalet sverigesvenska vardagliga ord är högst begränsat (totalt nio ord har valts ut) och eventuellt bruk av andra vardagliga ord registreras således inte.

Undersökningen av intonationsmönster i kapitel 6 visar på variation i realiseringen av samtliga variabler hos de fem deltagarna som ingår i delstudien. Den visar vidare att det är svårt att ändra eller helt kontrollera intonationsmönster och att sverigesvenskans grava accent uppmärksammas och ibland överanvänds (hyperkorrektion). Slutligen framkommer att resultaten stämmer med det auditiva intrycket av deltagarnas stil, vilket bekräftar intonationens viktiga roll för helhetsintrycket av en talares språkliga stil. Undersökningen av intonationsmönster ger därmed ett viktigt komplement till variabelanalysen.

Implikationsanalysen i kapitel 7 visar att de med flest västnyländska varianter har lägst antal sverigesvenska varianter samtidigt som de med flest sverigesvenska varianter saknar västnyländska varianter. Likaså framkommer att de finlandssvenska varianterna står stabilt – nästan alla deltagare har belägg för samtliga varianter och ofta som dominerande variant, vilket Löfström menar visar att grundrösten är finlandssvensk. Dessutom framgår att några sverigesvenska varianter förekommer hos nästan alla (varianten *inte*; förekomst av vardagliga ord, långstavigt uttal av ord där finlandssvenskan ofta uttalas kortstavigt, t.ex. kort vokal i betonad stavelse i ord som *bara* gentemot sverigesvenskans långa uttal). Trots att de stilgrupper som deltagarna förs till är brett definierade är det ändå tre deltagare vars individuella stilprofiler inte passar in utan dessa betecknas som individuella stilar. Det förefaller således vara svårt att kategorisera deltagarna i distinkta grupper och frågan är om det inte hade varit bättre att i stället låta dem representeras utmed ett stilkontinuum från mest västnyländsk till mest sverigesvensk stil. Indelningen i stilgrupper kan uppfattas som ett i vissa stycken inte så meningsfullt sorterande där de faktiska skillnaderna i stilintryck ändå inte är så stora.

I andra delen av kapitel 7 presenteras hur de utomspråkliga bakgrundsvariablerna kan kopplas till de språkliga stilarna. Det är svårt att se generella mönster utifrån stilgrupper, men det finns tydligare korrelationer på individnivå, även om resultaten inte är entydiga. Låg ålder vid flytt pekar – inte oväntat – på fler sverigesvenska inslag, men samtidigt ger kort tid i Sverige utslag i bruk av fler vardagliga svenska ord vilket kan verka motsägelsefullt. Det går således inte att hitta någon entydig koppling mellan språklig stil och bakgrundsfaktorer.

Avhandlingens kvalitativa del svarar mot det andra delsyftet, dvs. att söka förklaringar till variationen, och behandlas i kapitel 8. Analyserna bygger på både intervjuer

och gruppsamtal men begränsas huvudsakligen till tre deltagare, som representerar de tre stilgrupperna. Först görs en tematisk innehållsanalys av deltagarnas kommentarer om varför de i Stockholm gör stil – stajlar – på det sätt som de gör och ett stilporträtt tecknas för var och en av dem. I kapitlet får vi också för första gången se excerpter ur materialet, vilket tillför en viktig dimension och levandegör människorna bakom variablerna i de tidigare kapitlen. Frågan om hur deltagarna i en flyttkontext omförhandlar sin språkliga position fokuseras och Löfgren knyter frågan om platsers betydelse för identiteten (deras ställesidentitet) till språklig identitet genom att utnyttja Silversteins indexikalitetsteori. Målet är att komma åt den sociala betydelsen i en individs stajling – stilen ses som en identitetshandling – kopplat till språklig medvetenhet om dragens sociala laddning, dvs. deras indexikala värde. Utifrån deltagarnas metakommentarer om språkliga kategorier och även utifrån deras okommenterade bruk av vissa varianter framgår således vilka sociala betydelser de tillskriver olika språkdrag och därmed hur de registrerat dragen.

Resultaten visar att de explicita metakommentarerna främst rör lexikala drag, särskilt finlandssvenska ord som deltagarna undviker. Det innebär att undvikande är en strategi för stajling. Många sverigesvenska drag som deltagarna använder kommenteras inte explicit (dvs. de befinner sig på indexnivå 2). Dessa blir därmed en resurs för stajling genom att användas ofta. Generellt visar analyserna på en tendens att använda finlandssvenska med sverigesvenska inslag. Finlandssvenska tolkas av deltagarna som positivt registrerad i den sverigesvenska kontexten och därmed gångbar samtidigt som vissa drag väljs bort, t.ex. västnyländska drag som man erfarit eller tror skapar förståelseproblem. Enligt min mening finns det utrymme för Löfström att i framtiden utveckla detta kvalitativa angreppssätt ytterligare och gå mer på djupet i att finna förklaringar till varför deltagarna talar som de gör. I det sammanhanget kan det vara relevant att gå vidare från den tematiska innehållsanalysen till att uppehålla sig också vid *hur* deltagarna talar om något, alltså ett mer samtalsanalytiskt perspektiv.

Sammanfattningsvis ger avhandlingen en ögonblicksbild av hur en relativt liten och avgränsad grupp finlandssvenskar talar i en specifik sverigesvensk kontext. I avhandlingen talar Löfström konsekvent om språkförändring för att beskriva deltagarnas språkliga stil. Det är i mitt tycke ett något olyckligt val av term eftersom den främst brukar användas för att beskriva genomgripande förändring i språksystemet över lång tid och i ett språkhistoriskt perspektiv. Här rör det sig snarare om individuell variation – en stilanpassning – som kan vara mer eller mindre beständig över tid eller i olika situationer, men det vet vi inget om eftersom det inte undersöks. Man kan här fundera på varför Löfström inte alls valt att utnyttja det faktum att hon har tillgång till två olika materialtyper: å ena sidan sociolingvistiska intervjuer mellan en deltagare och en sverigesvensk intervjuare, å andra sidan gruppsamtal med två eller tre deltagare som oftast känner varandra sedan tidigare och en finlandssvensk (tillika västnyländsk) samtalsledare. Det betyder att deltagarramen och gruppdynamiken skiljer sig ganska rejält åt mellan materialen och det hade onekligen varit intressant att jämföra deltagarnas språkliga stil och stajling i de två kontexterna. Ett rimligt antagande är att vissa variabler realiserar annorlunda i samtal med en enda sverigesvensk och i samtal med andra västnylänningar, men säkert kan vi inte veta. I vad mån deltagarna skulle

låta annorlunda i andra kontexter än intervjusituationen ger avhandlingen alltså inte svar på, men tanken är nog (även om det inte sägs rakt ut) att intervjun som förs i Sverige med en sverigesvensk intervjuare ska representera en större bredd av samtal i det offentliga rummet i Sverige.

Avhandlingens resultat kan således inte generaliseras direkt till en större grupp eller alla finlandssvenskar, men sannolikheten är trots det hög att här finns allmän-giltiga tendenser. Ett tydligt och viktigt resultat är att deltagarna använder en relativt standardnära finlandssvensk varietet som de uppfattar som positivt registrerad i Sverige och därmed gångbar, samtidigt som de tonar ner dialektala (västnyländska) drag då dessa inte uppfattas som gångbara i Sverige. Valet att inte använda västnyländska drag i någon större utsträckning förklaras av kommunikativa hänsyn, att man befarar att dialekten inte är begriplig i en sverigesvensk kontext. Samtidigt finns olika förhållningssätt till att använda sverigesvenska drag där vissa individer medvetet omfattar sverigesvenska varianter medan andra säger sig försöka undvika dem.

Avhandlingen är framförallt ett bidrag till utforskandet av hur individer och grupper anpassar sitt språk i en kontaktsituation och vilka medvetna val de gör genom att stajla sitt språk på ett visst sätt. Det är också ett bidrag till utforskandet av svenskan specifikt och då särskilt finlandssvenskars språkliga repertoarer. Att det bestående intrycket av deltagarnas språkliga stil är att den kännetecknas av variation och heterogenitet är i sig också ett intressant resultat (vilket kunde ha lyfts fram mer), som rimmar väl med samtida internationella sociolingvistiska studier av språkbruk i en globaliserad värld kännetecknad av transnationell mobilitet.

Litteratur

- Agha, Asif, 2005: Voice, footing, enregisterment. I: *Journal of linguistic anthropology* 15(1). S. 38–59.
- Andersson, Roger & Thelander, Mats, 1994: Internal Migration, Biography Formation and Linguistic Change. I: Nordberg, Bengt (red.), *The Sociolinguistics of Urbanization: The Case of the Nordic Countries*. Berlin & New York: De Gruyter. S. 51–86.
- Eckert, Penelope, 2012: Three waves of variation study. The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. I: *Annual review of Anthropology* 41. S. 87–100.
- Silverstein, Michael, 2003: Indexical order and the dialects of sociolinguistic life. I: *Language & Communication* 23. S. 193–229.

Catrin Norrby

Melander, Ida, 2022: Att göra sin röst hörd. Sjukdomsförhandlande diskurser, genrer och berättelser om endometriosis. (Studier från Örebro i svenska språket 19.) Diss. 132 s. Örebro: Örebro universitet. ISSN 1653-9869, ISBN: 978-91-7529-445-2.

Ida Melanders avhandling handlar om patienters upplevelse av sin sjukdom och deras meningsskapande runt denna. Detta är ett ämne som fått allt större uppmärksamhet de senaste decennierna. Det kan sättas i samband med flera tendenser i samhället: ett ökat fokus på personcentrerad vård, en ny patientlag som betonar patienten som medskapare till sin vård, internet som gett patienter verktyg att hitta information och stödgrupper, en allt starkare omvårdnadsforskning som betonar bemötande och livskvalitet samt – på senare tid – etableringen av forskningsfältet medicinsk humaniora. Det finns å andra sidan också tendenser som försvårar ett patientcentrerat fokus: new public management, ökande vårdskuld och sämre tillgänglighet till vård. Det senare skapar ett behov av alternativ tillgänglighet (såsom möjligheten att skriva egenremisser) och ett fokus på egenvård. För att få tillgång till vård krävs ofta att patienten redan vet vem hen ska vända sig till och i vilket skede. Det i sin tur förutsätter en patient som är kunnig och själv kan skapa mening kring sina symtom. I detta skärningsfält placerar sig Ida Melanders avhandling.

Melander studerar vardagliga kommunikativa praktiker som speglar den utveckling som skisserats ovan: *diskussionsforum på internet*, *egenremisser* och *berättande på instagram*. Det handlar alltså om det som sker *utanför* kliniken. För detta ändamål är sjukdomen endometriosis en fruktbar ingång. Dels är den relativt vanlig och drabbar en av tio kvinnor i fertil ålder, dels har det funnits stor okunskap om den även inom vården.

Det övergripande syftet med avhandlingen är att »beskriva hur situerat meningsskapande om endometriosis går till i tre distinkta hälsorelaterade kontexter, och därigenom synliggöra patientagentivitet och villkor för deltagande i olika sammanhang» (s. 8). Arbetet är en sammanläggningsavhandling och syftet konkretiseras i tre övergripande forskningsfrågor, som i olika grad behandlas i de tre delstudierna. Den första frågan handlar om de villkor för deltagande som finns i de kontexter som undersöks, den andra frågan handlar om de semiotiska resurser som används för att skapa mening och vilka funktioner de fyller, och den tredje frågan handlar om vilka gemenskaper som konstrueras i relation till endometriosis.

Avhandlingen är diskursanalytisk och socialsemiotisk. Melander ansluter sig till en Foucaultsk tradition, där diskurser ses som vårt sätt att strukturera våra kunskaper om verkligheten, och där diskurspraktiker betraktas som »practices that systematically form the objects of which they speak» (Foucault 1972 s. 49). Diskurserna avspeglas i sättet vi talar och skriver, och möjliggör, begränsar och styr vårt sätt att vara och handla. Diskursperspektivet visar sig i Melanders intresse för vilka former av meningsskapande och kunskap om endometriosis som erkänns och värderas. Vad betyder erfarenhetsbaserad kunskap, dvs. patienternas kunskap, i relation till den medicinska kunskapen om endometriosis?

Den socialemiotiska ingången avspeglas i intresset för hur betydelser och mening skapas, förhandlas och tolkas. Betydelser ses i denna tradition som något som uppstår och förhandlas i social interaktion: meningsskapande är alltid *situerat*. Viktig är också idén om »det motiverade tecknet», vilket handlar om att valet av en viss resurs för meningsskapande alltid är kopplat till den sociala kontexten. *Semiotisk resurs* är ett bärande begrepp och innebär de olika handlingar och artefakter vi använder för att kommunicera och skapa mening. Tillgången till olika resurser styr vilka betydelser som kan skapas. Resurserna kan tillhöra olika modaliteter; de kan finnas i språket, i bilder, i musik eller i fysiska ting. Melander utgår ifrån Kress & van Leeuwens modell för multimodal kommunikation som fångar hur betydelse skapas genom *diskurs, design, produktion* och *distribution* (Kress & van Leeuwen 2001).

Avhandlingens multimetodologiska förhållningssätt innebär att forskningsfrågan i respektive studie styr vilka analytiska redskap som tas in. SFL, systemisk funktionell lingvistik, är emellertid ett viktigt inslag, och Melander använder sig i första hand av redskap som hör hemma i den interpersonella dimensionen. Ett dialogiskt perspektiv ter sig i sammanhanget naturligt, och adressivitet, intertextualitet och interdiskursivitet är viktiga begrepp i avhandlingen. Men Melander använder också diskurspsykologiska begrepp, narrativa begrepp och begrepp från aktör-nätverksteori (ANT), dvs. en sociologisk teori om hur aktörer (både människor och ting) agerar och interagerar i världen. Den multimetodologiska ansatsen tjänar avhandlingen väl genom att bidra till att skapa en förståelse för det komplexa gränslandet mellan individens meningsskapande och världens. En nackdel är dock att det blir många teorier och analysingångar som får en förhållandevis ytlig genomgång och att relationen mellan dessa inte alltid blir helt tydlig.

I delstudie ett, *Illness Negotiations and the Particular: Exploring Online Forum Interactions About Endometriosis* undersöker Melander hur deltagare i 25 forumtrådar i internetforumet Familjeliv skapar en gemensam förståelse för och expertis om sjukdomen endometriosis. Melander frågar sig dels hur gränserna mellan sjuk, friskt och normalt förhandlas i interaktionen, dels vilka föreställningar om endometriosis, hälsa och sjukdom som konstrueras och reproduceras. Melander förenar här en diskursanalytisk ansats med begrepp från diskurspsykologi (Billig 1985) och ANT (jfr t.ex. Callon & Latour 1981).

Melander använder sig av ANT:s begrepp *punktualisering* och *black box*. Punktualisering är ett slags instabila »förenklingseffekter», dvs. processer där fenomen representeras eller generaliseras på ett visst sätt för att så småningom stabiliseras. Black box handlar i analysen om att en viss representation stabiliserats så att den tas för givet, och Melander undersöker dessa genom att studera presuppositioner. För att fånga hur punktualiseringarna förhandlas i diskursen använder hon ett par diskurspsykologiska begrepp: *kategorisering* (något hänförs till en kategori genom generaliserande påståenden eller argument) och *partikularisering* (något skiljs ut från en kategori och görs till ett specialfall).

Melander urskiljer en spänning när det gäller vad som räknas som endometriosis-smärta; »normala» symtom punktualiseras, men deltagarna partikulariserar också den egna eller den andres upplevelse som speciell, avvikande eller extrem. Melander argu-

menterar för att partikulariseringarna kan bidra till att göra den generella kategorin endometrios bredare. De skilda synsätten på vad som är normal endometriosmärta pekar enligt Melander mot en »leaking black box». Det innebär att det inte finns någon stabil uppfattning som tagits för given. I beskrivningar av vården beskrivs också vissa erfarenheter som mer typiska än andra. God omvårdnad och kunniga läkare partikulariseras som något ovanligt, medan bristen på god vård kategoriseras som normalt.

Här kan man ha vissa invändningar mot tillämpningen av ANT. För att undersöka vad som tas för givet studerar Melander presuppositioner. Att sådana finns är tydligt, men att vården är problematisk, vilket Melander ser som en »sealed black box», är trots allt något som sägs helt explicit i foruminläggen. I ANT är »black box» något som är ogenomskinligt för en utomstående (jfr t.ex. Mackenzie 2005). Möjligen kan man hävda att om man vill studera hur en viss kategorisering utvecklats till en black box så handlar det snarare om att studera *frånvaro*, t.ex. att studera de premisser som gör en argumentation möjlig men som inte signaleras i texten, som t.ex. kanske vad god vård *bör* vara?

Analysen visar hur gränserna mellan sjukdom, hälsa och normalitet förhandlas i en rörelse mellan det generella och det specifika. Ett annat resultat är betydelsen av egna och andras personliga erfarenheter för att avgöra vad endometrios kan vara.

I delstudie 2, *Att söka vård med text. Egenremissen som genre*, undersöker Melander en genre som befinner sig i mötet mellan lekmanexpertis och medicinsk expertis; egenremisser skrivs av lekmän, men tolkas av experter. Eftersom det är en ny genre har analysen en utforskande karaktär, men Melander undersöker inte genrens strukturella egenskaper. I stället utgår hon ifrån nyretorikens genresyn och studerar genre som social handling i en återkommande retorisk situation. Fokus ligger alltså på vad skribenterna *gör* med egenremissen och de semiotiska resurser de använder för att göra det. Här blir teorin om det motiverade tecknet viktig – det handlar om vad som är möjligt, motiverat och relevant att göra för skribenterna i förhållande till syftet (att få en tid på en specialistmottagning). Melander frågar sig dels vilka språkliga och semiotiska resurser som används, dels hur vårdsökarna ser på relationen mellan sin sjukdom och egenremissens möjligheter och begränsningar. Hon analyserar tolv egenremisser, skrivna av sju forskningspersoner. Hälften av dessa är skrivna eller har sin utgångspunkt i ett färdigt formulär, hälften är skrivna i friare form. Melander kompletterar analysen med intervjuer med tre av skribenterna för att få förståelse för deras uppfattning om genren och deras semiotiska val.

De metodologiska valen avspeglar såväl en retorisk syn på genre som social handling som en dialogisk syn på genre. Analysen tar upp texternas adressivitet, dvs. hur de riktas mot sin mottagare och skriver fram sin avsändare, vilka språkhandlingar som används för att skriva fram syftet och texternas metatextuella drag. Vidare undersöks intertextualitet och interdiskursivitet.

Med en egenremiss vänder sig en privatperson direkt till specialistvården för att ansöka om vård utan att gå via en primärvårdsläkare. I de färdiga formulärens tycks inte behövas några explicita syften – de ligger implicit i själva formulärens. När skribenterna skriver friare remisser i brevform används dock en del syftesformuleringar. I dessa förekommer ofta språkhandlingar i form av *fråga* och *vädjan*. Melander ana-

lyserar dessa som inkongruent realiserade uppmaningar (med utgångspunkt i de fyra grundläggande språkhandlingarna i SFL). Här kan man ha invändningar mot att se en vädjan eller fråga som en inkongruent realisering av en uppmaning. Remissen är ju snarast en förfrågan till sin natur, som ska besvaras av vården: den är villkorad. Här hade mer diskussion behövts om genrens begränsningar av möjliga språkhandlingar.

Analysen visar hur röster och resurser dras in för att motivera behovet av vård, t.ex. citat från den egna journalen. Ett annat drag i texterna är att det är viktigt för skribenterna att framstå som »doctorable» – som rationella individer som erkänner och orienterar sig mot vårdens expertis (jfr Heritage & Robinson 2006). Skribenterna själva upplever egenremissen som ett sätt att handla utanför institutionella ramar och begränsningar, men är medvetna om att remissen ska bedömas av läkare och att vården på så sätt är villkorad. En viktig aspekt som Melander tar upp i diskussionen är risken för att egenremisserna bjuder in vissa, de som har språk och kunskap för att skriva dem, och samtidigt utesluter andra.

I delstudie 3, *Multimodal Illness Narratives on Instagram*, undersöker Melander berättande på ett delat instagramkonto där fem kvinnor med endometriosis berättar sin historia för att skapa medvetenhet kring sjukdomen. Melander frågar sig vilka semiotiska resurser skribenterna använder. Hon undersöker också hur de inlägg som studeras kan relateras till den berättelse som berättas på kontot som helhet. Slutligen undersöker hon hur semiotiska resurser används för att indexera identitet och grupp-tillhörighet.

Materialet för studien är förhållandevis litet: 23 instagraminlägg med totalt 33 bilder. Melander använder sig av Ochs & Capps narrativa dimensioner för att diskutera inläggens narrativa karaktär: *tellership*, *tellability*, *embeddedness*, *linearity* och *moral stance* (Ochs & Capps 2001). Detta kompletteras med en analys av diskursiva och visuella drag, t.ex. tilltal, indexikalitet, rekontextualisering, perspektiv, visuella drag och kombinationen av text och bild.

Ett slags inlägg som undersöks är personliga presentationer. Dessa etablerar rätten att berätta och skapar en relation mellan skribent och läsare. Bilderna på kontot har lite olika funktion, dels bidrar de till ett slags temporala sekvenser med hjälp av att lägga upp flera bilder i samma inlägg, dels bidrar de till en gemensamt producerad berättelse, t.ex. de bilder som visar hur en endometriosismage ser ut. Diagnos framställs som svårt att få, och tidigare möten med en oförstående vård rekontextualiseras. Skribenterna orienterar sig såväl mot kontots syfte att informera som mot läsarens behov av uppmuntran och motivation. Ett slags moralisk hållning etableras: patienten framstår som den kunniga, och vården som den okunniga.

Sammantaget har Ida Melander skrivit en högst aktuell, relevant och tankeväckande avhandling, som fångar en utveckling i tiden och sätter fingret på en möjlig uppluckring av den professionella medicinska kunskapen och patienternas erfarenhetsbaserade kunskap. Samtidigt betonas skillnaden mellan olika sorters kunskap av skribenterna, vilket Melander diskuterar i sitt slutkapitel. I sin avhandling visar Melander hur normgemenskaper framträder, skapas och upprätthålls på forum och på instagram, och hon synliggör de normer som verkar styra hur patienter själva skapar mening kring sin sjukdom. Det är en mycket läsvärd och gedigen studie, som på ett

intressant sätt förenar olika teoretiska och metodologiska ingångar. Avhandlingen ger en bred förståelse för patienters meningsskapande i gränslandet mellan den egna upplevelsen av sjukdomen och mötet med vården, något som också har stort intresse för vårdprofessionen.

Litteratur

- Billig, Michael, 1985: Prejudice, categorization and particularization: From a perceptual to a rhetorical approach. I: *European Journal of Social Psychology* 15(1). S. 79–103.
- Callon, Michel & Latour, Bruno, 1981: Unscrewing the big Leviathan: How actors macro-structure reality and how sociologists help them to do so. I: Karin Knorr & Aaron Cicourel (red.): *Advances in Social Theory and Methodology: Toward an Integration of Micro- and Macro-Sociologies*. London: Routledge & Kegan Paul. S. 277–303.
- Foucault, Michel, 1972: *The Archaeology of Knowledge*. New York: Pantheon Books.
- Heritage, John & Robinson, Jeffrey D., 2006: Accounting for the visit: Giving reasons for seeking medical care. I: Douglas W. Maynard & John Heritage (red.): *Communication in Medical Care: Interaction between Primary Care Physicians and Patients*. Cambridge: Cambridge University Press. S. 48–85.
- Kress, Gunther & van Leeuwen, Theo, 2001: *Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication*. London: Arnold.
- MacKenzie, Donald, 2005: Opening the black boxes of global finance. I: *Review of International Political Economy* 12(4). S. 555–576.
- Ochs, Elinor & Capps, Lisa, 2001: *Living Narrative: Creating Lives in Everyday Storytelling*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Anna W Gustafsson

Pitkäjärvi, Tiina, 2022: *Mer än bara vara rosa. Bröstcancertematiserande kampanjer i Sverige (2015–2016) som social praktik*. (Acta Universitatis Upsaliensis. *Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia* 23.) Diss. 184 s. Uppsala: Uppsala universitet. ISSN 0081-6809, ISBN 978-91-513-1518-8.

Den 11 juni 2022 försvarade Tiina Pitkäjärvi sin avhandling i nordiska språk vid Uppsala universitet. Avhandlingen har titeln *Mer än bara vara rosa. Bröstcancertematiserande kampanjer i Sverige (2015–2016) som social praktik*. Denna recension utgår från de synpunkter jag framförde i min roll som fakultetsopponent vid disputationen.

I det inledande kapitlet presenteras syftet, nämligen »att bidra till förståelsen av hur socialt deltagande i kampanjer om bröstcancer realiseras och förhandlas i en medial kontext» (s. 15). Syftet konkretiseras med tre forskningsfrågor:

- Hur konstrueras, tolkas och förhandlas syftet med kampanjpraktikerna?
- Hur legitimeras kampanjpraktikerna?
- Hur erbjuds deltagande i dessa?

Inledningsvis nämner Pitkäjärvi studier av medierade diskurser inom svensk språkvetenskap och pekar på att det saknas sådana studier av bröstcancerengagemang på svenskt material. Hon har alltså identifierat en forskningslucka. I det andra kapitlet beskrivs de teoretiska utgångspunkterna och de centrala begreppen – social praktik, semiotiska resurser, aktörer, agens, intertextualitet och rekontextualisering samt socialt deltagande genom affektiva praktiker. Sociala praktiker är olika sociala sammanhang som styrs av mer eller mindre uttalade regler, traditioner och förväntningar. I sociala praktiker ingår deltagare, handlingar, tider, platser, texter och andra semiotiska element, men även värderingar och attityder. Den definition av social handling som Pitkäjärvi utgår från är att »en social handling är ett medvetet beteende hos en social aktör som på olika sätt har konsekvenser för andra sociala aktörers beteende» (s. 19).

Affektiva praktiker är en del av det sociala deltagandet och undersöks genom de känslor som kommer till uttryck. Det kan dels vara känslor som kulturella praktiker snarare än psykologiska tillstånd, dels moraliska känslor förknippade med omsorg, medkänsla och upprördhet. Dessa känslor eller affekter har sin grund i olika normer och förväntningar, understryker Pitkäjärvi. Fokus är på bilders sinnliga kodningsorientering där bilder ses som en del av argumentationer och berättelser.

Materialet (som beskrivs i det tredje kapitlet) utgörs av aktiviteter från Cancerfonden och Bröstcancerföreningarnas Riksorganisation (BRO) i anknytning till kampanjen Rosa Bandet. Utgångspunkten är Cancerfondens och BRO:s webbplatser från kampanjstart oktober 2015 samt material från riksmidia, både på papper och i sociala medier. Pitkäjärvi framhåller att »det sociala deltagandet betraktas som konstruerat av aktörer i olika medier som inte entydigt låter sig placeras inom ramen för vad som tidigare utgjorde mera konventionell offentlighet» (s. 27). Digitala sökningar har gjorts på frasen »Rosa Bandet». Detta har resulterat i ett grundmaterial av 90 multimodala texter med stor spridning, vilka tillsammans omfattar ca 50 bilder och 15 000 ord. Grundmaterialet analyseras i kapitel 5. Ett tilläggsmaterial från 2016 har samlats in i syfte att undersöka de teman som urskilts i analyserna av grundmaterialet. De aktörer som samverkar med de mediala sammanhangen för Cancerfondens kampanj är ICA, Lindex, Apoteket, XL-BYGG, Formgivartrion och Rosa Bloggveckan, och de aktörer som samverkar med de mediala sammanhangen för Bröstcancerföreningarnas Riksorganisations kampanj är Lindgrens bild, Klämdagen, Bullogram och Klämkalendern.

Materialet undersöks genom socialsemiotiska analyser och legitimeringsanalyser utifrån van Leeuwens väletablerade modell. En avgränsad legitimeringsanalys görs i kapitel 5 genom analyser av rationalisering. Ett resultat är att Cancerfondens samarbetspartners målorienterade syfteskonstruktioner handlar om att stödja cancerforskning, medan de medelorienterade syfteskonstruktionerna uppmanar till konsumtion av

de rosa produkterna. Ett annat resultat är att BRO:s samarbetspartners målorienterade syfteskonstruktioner handlar om bröstcancer, kunskapsspridning om självkontroll och avdramatisering av bröstcancer. I bloggarna är produkterna instrumentella för framgång med Rosa Bandet-kampanjen. Tre teman urskiljs, och dessa blir sedan föremål för fördjupad analys i de följande empirikapitlen: kommodifiering av socialt deltagande (kapitel 6), folkhälsa och individens hälsa, upplysning och riskhantering (kapitel 7) samt normkritik och bildhandlingar som emancipatoriska handlingar (kapitel 8). I dessa kapitel görs dels en utvidgad legitimeringsanalys, dels analyser av affektiva resurser och strategier.

Kapitel 6 visar att socialt deltagande förväntas ske genom köp av Rosa Bandet-produkter. Produkterna är inte bara avsedda för konsumtion (och en ekonomiskt framgångsrik kampanj) utan tonar också fram som ett sätt att visa känslomässigt deltagande. Andra resultat är att bloggsribenterna blir till förebilds auktoriteter och att humor är legitimerande som hos bloggaren Dagny Carlsson. Pitkjärvi visar också att ICA och brödföretaget Bonjour använder sig av hälsoauktoritet för att öka försäljningen.

Kapitel 7 beskriver hur folkhälsa och individens hälsa knyts samman genom uppmaningar och uppmuntran till självundersökning, till exempel genom Bullogram som är en påminnelse om självundersökning av bröstet genom att skicka en bulle via Facebook, en bulle som kan hämtas ut på Pressbyrån eller 7-Eleven. Hälsa kommer till uttryck genom olika auktoriteter som ICA använder sig av, bl.a. en kock som förebilds auktoritet och en professor som expertauktoritet. Pitkjärvi visar också hur förebilds auktoritet och varnande mytopoesis knyts samman i offentliga personers berättelser om sina erfarenheter av bröstcancer.

I kapitel 8 gör Pitkjärvi en fördjupad analys av Klämkalendern genom att följa mediala rekontextualiseringskedjor i TV4-programmen Nyhetsmorgon, Malou Efter Tio och Vardagspuls. En annan rekontextualisering är Charlotta Lindgrens fotografi av sig själv som höggravid på Facebook 2016. Bilden visar hennes mage med texten »Jag är en krigare» samt tydliga ärr efter att hon tagit bort det ena bröstet i en canceroperation. Lindgrens bild ingår ursprungligen inte i någondera av de officiella kampanjerna (och inte heller i någon annan kampanjpraktik), men bilden rekontextualiseras av BRO och också i flera nationella och regionala mediekanaler eftersom den censurerades av Facebook.

I det avslutande kapitlet visar Pitkjärvi att marknadsföring är centralt, framför allt i hur socialt deltagande framställs och erbjuds genom konsumtion av Rosa Bandet-märkta varor. Undersökningen visar samtidigt att de affektiva praktikerna erbjuder deltagande och även sätt att handskas med känslor som t.ex. oro, och alltså inte endast uttrycker kommodifiering. Facebook är förvisso en kommersiell kanal, men medlemmarna i detta sociala medium har många olika mål för sin användning av kanalen. Ett övergripande resultat är »att synlighet för såväl BRO som individuella praktikdeltagare (i detta fall i Klämkalendern) kan vara ett sätt att uttrycka kritik och delta i förhandlingar om t.ex. hur kroppar får visas» (s. 156).

Så långt referatet av avhandlingen, och nu följer ett antal punkter där jag menar att olika frågor inställer sig.

Pitkjärviss material är rikt och spännande med en lovvärd tanke om presentationen av resultaten (s. 31): »Min strävan har varit att göra en avvägning mellan att dels undvika att framställa resultaten som mer systematiserade än vad undersökningen ger stöd för och dels skriva in analysen i en form och struktur som gör den tillgänglig för läsaren.» Men läsaren får dock inte reda på hur ambitionen ska förverkligas.

I metodkapitlet diskuterar Pitkjärvi nominaliseringar eftersom dessa är ett av de lexikala redskap som ingår i rationaliseringar. Hon knyter an till den systemisk-funktionella grammatikens antagande att en nominalfras inte är förhandlingsbar, alltså inte öppen för respons. Men är detta givet? Kan det vara så att en social handling i form av en nominalfras i vissa fall är förhandlingsbar? Och hur kan man tolka en nominalisering som följer direkt på en grafisk mening där den handlande är explicit? Är inte det snarare fråga om språkekonomi?

I analyserna av rationaliseringar i kapitel 5 antar Pitkjärvi »ett övergripande perspektiv om att de flesta typer av legitimeringar kan förverkligas i olika modaliteter och på olika text- och diskursnivåer» (s. 44). Samtidigt skriver hon två meningar längre ned på samma sida: »Fokus ligger dock i första hand på rationaliseringar som avskiljs som grafiska meningar.» Denna otydlighet i avgränsning blir förvirrande. Frågor som inställer sig är hur långt en syfteskonstruktion kan sträcka sig och hur detta övergripande perspektiv kan kombineras med betoningen på rationaliseringar som grafiska meningar.

Byggföretaget XL-BYGG ingår i kampanjen med tre texter och beskrivs så här (s. 59): »XL-BYGG:s texter inkluderar också ett av de få exempel på när en av de kommersiella aktörerna uppmanar till deltagande som inte sker genom konsumtion av företagets varor – och tvärtemot explicit artikulerar ett ekonomiskt bidragande som inte är förenat med inköp.» Är inte denna icke-uppmaning nödvändig för trovärdigheten? Det hade blivit minst sagt krystat att knyta an till en hälsosam livsstil genom lagom pulshöjande och muskelstärkande byggprojekt! Och vad är primärt eller sekundärt för företagen? Att uppmana till direkt eller indirekt köp genom det som omnämns, genom goodwill eller genom expertauktoritet? Kan inte XL-BYGG:s deltagande ses som ett smart utnyttjande av färre intertextuella kopplingar där företaget i stället använder sig av reklam för sina produkter? Tolkar vi kodningen av produkterna på samma sätt? Hur kan vi se att något är (traditionellt) manligt eller (traditionellt) kvinnligt eller könsneutralt kodat? Och vilken roll spelar produktbilderna i annonsen? Är inte produktbilderna i sig en köpuppmaning? Det är inget nytt knep att bara visa produkter och indirekt eller inte alls uppmana till köp. Snarare ger det goodwill som befrämjar försäljningen.

I den vidare analysen (s. 62) diskuteras målgrupper för annonsen: »Trots delegitimeringen av den egna verksamheten konstrueras kampanjdeltagandet hos XL-BYGG också till stor del genom företagets rosa produkter. XL-BYGG är ett företag som säljer byggmaterial och verktyg, och utgör därför ingen självklar expertauktoritet vad gäller hälsa. Med kvinnor som konnoterad målgrupp för engagemang gällande bröstcancer kan XL-BYGG därför inte räkna med att produkterna som företaget marknadsför (som inte är traditionellt kvinnligt kodade) i sig legitimerar kampanjdeltagande.» Vilka produkter kodas som kvinnliga? Hur ser vi kodningen? Hur kan vi se att något

är manligt, kvinnligt eller könsneutralt kodat? Detta blir också märkligt om vi jämför med samtida annonsblad från andra byggföretag som till exempel Hornbach där både män och kvinnor syns vid produkterna i företagets annonsblad. Pitkäljärvi hade behövt knyta an till forskning om marknadsföringsdiskurs för att utveckla analyserna av företagets kampanjtexter.

Pitkäljärvi är föredömligt noggrann med att understryka att mytopoesis både kan vara legitimerande (moraliska berättelser) och delegitimerande (varningsberättelser). Knutet till denna del av legitimeringsanalysen är begreppet narrativa fragment. Pitkäljärvi definierar dock inte begreppet tydligt, varken hur ett påstående skiljer sig från ett narrativt fragment eller om det ska ses som en spillra eller som ett förkortat narrativ. Fungerar ett narrativt fragment på samma sätt som ett fullständigt narrativ? Finns det en graduell skillnad mellan spillra, fragment, så gott som fullständigt narrativ och fullständigt narrativ?

En slutsats i kapitel 7 lyder (s. 118): »Försvagad statlig omsorg i hälsofrågor till förmån för individuella val och personligt ansvar konstaterades vara en tendens i det nyliberala samhället (se 1.1). Flera av uttrycken för engagemang i sociala frågor om hälsa pekar i denna riktning i det undersökta materialet. Klämdag-appen och Klämdagen på Facebook erbjuder kvinnor ett materiellt sätt att kommunicera om och hantera hälsorisker, och även den oro som förknippas med bröstcancer.» Hur motiveras att dessa aktiviteter är tecken på försvagad statlig omsorg i hälsofrågor? Snarare illustrerar citatet de förväntningar på personligt ansvar för hälsan som finns sedan länge, till exempel genom att andelen rökare stadigt minskar tack vare kampanjer om det personliga ansvaret att undvika lungcancer. Sedan länge erbjuder 1177 kvinnor råd om hur de ska undersöka bröstet själva. På så sätt är det år 2022 mycket lättare för kvinnor att i tid upptäcka förändringar av bröstet än det var för kvinnor år 1972, alltså långt innan både internet och de nyliberala samhällsförändringarna. Här har snarare sjukvården tack vare internet kunna höja ambitionsnivån.

Citatet ovan illustrerar att det i avhandlingen finns exempel på alltför förenklade förklaringar om samhällsförändring och ideologi. Avhandlingens styrka ligger snarare i de olika analyserna av det stora och sammansatta materialet. Pitkäljärvi gör noggranna och intressanta legitimeringsanalyser av rationalisering som sedan blir grunden för utvidgade legitimeringsanalyser. Hon visar att hon behärskar van Leeuwens legitimeringsanalys väl och kan reflektera kring den. Analyserna av de affektiva praktikerna och strategierna är också både väl underbyggda och väl genomförda, även om sambanden mellan legitimeringsanalyser och analyser av affektiva praktiker och strategier hade kunnat utvecklas mer. En annan styrka är förmågan att kunna följa de intertextuella sambanden och tolka de rekontextualiseringar som görs. Pitkäljärvi har mycket intressanta analyser av rekontextualiseringarna av Lindgrens och Dinamarcas bildhandlingar som censureras av Facebook, därefter sprids på annat sätt och slutligen återkommer på Facebook. Den övergripande slutsatsen sammanfattar Pitkäljärvi mycket tydligt i det avslutande kapitlet (s. 154): »De offentliggjorda bilderna visar hur enskilda aktörers rekontextualiseringar av praktiken ger en ringar-på-vattnet-effekt: Lindgrens och Dinamarcas bildhandlingar sprids medialt, och Lindgrens bild även organisatoriskt av BRO. Lindgrens och Dinamarcas bilder demonstrerar även att själv-

framställning används som redskap för att förhandla normer om legitima framställningar av kvinnliga kroppar, i det ena fallet, en kropp märkt av sjukdom och mastektomi. Resultatet av undersökningen i kapitel 8 stärker således antagandet att synlighet av vissa former av deltagande också kan vara performativt och innebära handling.» Tiina Pitkäljärvis avhandling ger intressanta och viktiga perspektiv på de undersökta kampanjerna som sociala praktiker, både genom legitimeringsanalyser och genom att analysera affekter knutna till såväl kultur som moral.

Henrik Rahm

Poutanen, Heidi, 2022: Ekologisk produktion och konsumtion i skrift och bild: En socialemiotisk analys av grön marknadsföring i finlandssvenska kundtidningstexter. (Nordica Helsingiensia 60.) Diss. 87 s. Helsingfors: Helsingfors universitet. ISSN 2237-2960, ISBN 978-951-51-7707-0.

Heidi Poutanen disputerade den 14 januari 2022 i nordiska språk vid Helsingfors universitet på en avhandling med titeln *Ekologisk produktion och konsumtion i skrift och bild: En socialemiotisk analys av grön marknadsföring i finlandssvenska kundtidningstexter*. Denna recension utgår från de synpunkter jag framförde i min roll som fakultetsopponent på avhandlingen.

Avhandlingen hör hemma inom forskningsfälten systemisk-funktionell lingvistik, kritisk diskursanalys och ekolingvistik. Systemisk-funktionell lingvistik är en analysmodell som ofta används inom språkvetenskaplig forskning. Poutanen undviker att göra det som ibland sker inom nordisk och svensk språkvetenskap, nämligen att kraften läggs på att skapa ny metodik på bekostnad av empiriska analyser. I stället är hennes forskningsekonomi god genom att hon använder sig av väletablerad metodik såsom metoder från systemisk-funktionell lingvistik. Kritisk diskursanalys tillämpas också en hel del inom språkvetenskapliga arbeten även om det är viktigt att påpeka att detta är ett omfattande fält med stor variation och skilda utgångspunkter för olika discipliner, eftersom diskursanalys till sin karaktär är flervetenskaplig och tillämpas inom ett brett spektrum av humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen. Poutanen kombinerar kritisk diskursanalys med kritiska perspektiv från ekolingvistik. Hon ansluter till svensk och nordisk sakprosa-forskning genom att undersöka texter som både är mycket spridda och mycket lästa. Kundtidningar tillhör uppenbart denna kategori, och avhandlingen ansluter därmed till det intresse som startade i det svenska sakprosa-projektet 1995. En av de fyra delstudierna är också publicerad i den nordiska tidskriften *Sakprosa*.

Avhandlingen syftar till att svara på följande frågor: Hur konstrueras betydelser med koppling till ekologiskt medveten produktion och konsumtion i redaktionella texter i finlandssvenska kundtidningar? Hur positioneras avsändare och mottagare i fråga om ekologiska praktiker i kundtidningstexter?

Det första syftet konkretiseras med tre forskningsfrågor som knyts till tre av de fyra artiklar som ingår i sammanläggningsavhandlingen (s. 15): »Vem får ordet genom citaten i texter som handlar om ekologisk produktion och konsumtion? (delstudie I)». »Hur legitimeras ekologiska praktiker? (delstudie III)». »Hur representeras djur, växter och deras relation till människan i skrift och bild? (delstudie IV)». Det andra syftet konkretiseras med en forskningsfråga som knyts till en av artiklarna: »Hurdana avsändar- och mottagarpositioner skapas i texterna? (delstudie II)» (s. 15).

Innan jag behandlar kappan presenterar jag kort resultat från de fyra ingående artiklarna.

Delstudie 1 har titeln *Ekologiska röster i en kommersiell kontext – ett intertextuellt perspektiv på ekologisk produktion och konsumtion i finlandssvenska kundtidningar*. Studien publicerades 2018 i *Folkmålsstudier* 56. De viktigaste resultaten är:

- Hälften av de anförande satserna utgörs av förnamn + efternamn.
- *Säga* dominerar som anföringsverb (63 %).
- *Producent* och *Expert* är de vanligaste identiteterna med 35 % respektive 30 %.
- Kunder/läsare av kundtidningar lyser med sin frånvaro.
- *Offentlig person* är den vanligaste identiteten i citaten (45 %).

En intressant slutsats av den första delstudien är: »Medan den typografiska formen skapar en bild av två röster som i texten markeras med fetstil och brödstil, tyder den språkliga formen med första persons pronomen däremot på en röst. Textens grafiska utformning och språkliga medel samspelar inte alltid med varandra utan kan också skapa ett motstridigt intryck» (s. 126).

Delstudie 2 har titeln »*Nu vill vi ha pulled havre.*» *Avsändar- och mottagarpositioner i texter om ekologisk produktion och konsumtion i finlandssvenska kundtidningar* och publicerades 2020 i *Språk och stil* NF 30. De viktigaste resultaten är:

- Det vanligaste pronomenet är *jag* som till 59 % knyts till identiteten *Offentlig person* bland avsändarna.
- Förebildliga *jag*-röster blir symboler för det rätta personliga valet av ekologiska produkter.
- Det är sällsynt med *du*-tilltal av mottagarna vilket både har att göra med att dessa syns lite i materialet och med att *du* är underförstått i många fall.
- *Vi* i citat refererar till 'vi finländare' (46 %), 'vi i vårt företag' (22 %) och 'vi skribenter' (19 %).

En intressant slutsats av den andra delstudien är: »Pronomenet *vi* med en oklar syftning eller med betydelsen 'vi i Finland'/'vi finländare' används för att skapa en skenbar konsensus och gemensam åsikt» (s. 88).

Delstudie 3 har titeln *Legitimeringar av ekologisk produktion och konsumtion i finlandssvenska kundtidningar*, vilken publicerades 2020 i *Svenskans beskrivning* 37. De viktigaste resultaten är:

- Legitimeringar rättfärdigar och motiverar sociala praktiker på olika sätt.
- Ett exempel på delegitimering är att beskriva ekologiska kriterier för vinproduktion som något irrationellt eftersom dessa kriterier är förbundna med risker.

- Auktoritetslegitimering sker genom siffror som kan knytas till tron på tillväxt.
- Ordet *ekologisk* tillskrivs även andra värden än hälsa, smak och miljö genom att offentliga personer som bloggare och artister blir förebildsauktoriteter.
- Valet att köpa ekologiskt blir något eftersträvanvärt och önskvärt. Social acceptans blir alltså ytterligare ett skäl att handla ekologiskt.

Delstudie 4 har titeln *Representationer av ekologisk produktion och konsumtion i kundtidningarnas texter. Om djur, växter och människor i skrift och bild*. Denna publicerades 2021 i *Sakprosa* 13(1). De viktigaste resultaten är:

- Naturen står ofta för det goda och det nostalgiska.
- Texterna om köttproduktion anknyter till en *Happy meat*-diskurs där korna är lyckliga, har namn och ges mänskliga egenskaper som förmågan att känna harmoni.
- Slakten skildras i likhet med människans död med uttryck som *den sista resan* och *avskedets stund*.
- Genom multimodala relationella processer konstrueras en relation mellan idylliska gårdar och produkter som marknadsförs.

I kappans första kapitel introduceras läsaren till området. Här finns också syften, forskningsfrågor och kappans disposition. Det andra kapitlet handlar om kundtidningar som forskningsobjekt och pekar på forskningsluckan för kundtidningar inom språkvetenskap, särskilt nordisk språkvetenskap. Poutanen refererar till en avhandling med retorisk analys av ledare i kundtidningar i Finland, Sverige och Tyskland samt gör intertextuella jämförelser mellan finska och tyska apotekskundtidningar. I övrigt är alltså kundtidningar obeforskade. I det tredje kapitlet (Kritisk diskursanalys med en ekologisk dimension) diskuterar Poutanen kritisk diskursanalys, ekokritik och ekolingvistik samt studier i grön marknadskommunikation.

Det fjärde kapitlet behandlar de teoretiska utgångspunkterna: systemisk-funktionell lingvistik, socialemiotisk multimodalitetsforskning och genre. Materialet beskrivs i kapitel fem. Det är insamlat under 2016 och utgörs av 60 texter i de finska kundtidningarna *Etiketten*, *K-Mat* och *Samarbete*. Texterna omfattar totalt 17 499 ord och innehåller 156 fotografiska bilder. I det sjätte kapitlet beskrivs metodiken, som utgörs av ideationella analyser och interpersonella analyser, legitimeringsanalyser och multimodala analyser. Avslutningsvis diskuteras resultaten i ett sjunde kapitel.

Efter denna presentation av artiklarna och kappan övergår jag till en diskussion av några punkter i avhandlingen.

I det tredje kapitlet, där diskursanalys diskuteras, definierar Poutanen diskurs så här: »Med diskurs menar jag, som Fairclough & Wodak (1997: 258), en social praktik som står i ett dialektiskt förhållande till situationella och institutionella kontexter samt till sociala strukturer.» (s. 26). Frågor som inställer sig är: Står alla sociala praktiker alltid i ett dialektiskt förhållande till alla kontexter och strukturer? Hur kan det kombineras med det socialkonstruktivistiska perspektiv som Poutanen ansluter till, dvs. att språk och social situation ömsesidigt påverkar varandra i ett mer eller mindre förutsägbart samspel? Den definition Poutanen använder kan leda tankarna i fel rikt-

ning där det dialektiska kan tolkas som tes-antites-syntes. Resonemanget hade behövt utvecklas eftersom den diskursdefinition som presenteras blir alltför förenklad.

Bhatias begrepp genrekoloni (som tas upp i kapitel fyra) är väl valt. Begreppet innebär en gruppering av genrer som har ett och samma kommunikativa syfte, men som t.ex. kan ha olika målgrupper. Ett exempel är de rapporterande genrernas koloni (eng. *colony of reporting genres*), som omfattar genrer som rapporterar och redovisar. Poutanen argumenterar för att kundtidningar primärt hör till den journalistiska genrekolonin, och hennes slutsats är underbyggd och rimlig. Men är inte det omvända fallet lika rimligt, att se dessa texter som primära deltagare i den marknadsförande genrekolonin? Är journalistik självklart viktigare än marknadsföring för organisationerna bakom kundtidningar? Hur kan *K-Mat* och *Samarbete* bäst stärka försäljningen av vissa ekologiska produkter? Genom annonser, reklam i olika massmedier och sociala medier som är ganska kostsamma och tveksamma till spridning och effektivitet? Genom dold eller sekundär reklam i form av redaktionell text i kundtidningar? Eller genom dold eller sekundär reklam genom att få dagstidningar att skriva om produkten (som lokalt, ekologiskt öl) eller om producenten (de unga entreprenörerna bakom mikrobryggeriet)? När är användning av journalistiska textkonventioner och ett journalistiskt förpackningsformat den optimala marknadsföringen?

Som nämnts ovan är kundtidningar mycket lästa och mycket spridda. Med många läsare i olika sociala grupper finns det förstås olika läsesätt. Därför är det viktigt att göra analyser inte bara av det verbalspråkliga utan även av bilderna: »I kundtidningarna kan bilderna nå flera mottagare än den skriftliga texten, eftersom det antagligen finns många som bara bläddrar i tidningen. Därför är bilderna ett viktigt analysobjekt i denna kontext.» (s. 40–41). Jag instämmer självfallet i tankegången. Men samtidigt reducerar Poutanen läsesätten till antingen läsning av verbaltext eller bildbetraktelse. Dessa varianter finns förstås men samtidigt finns många fler läsesätt, t.ex. den läsare som genomgående hoppar över bilder, den som läser framför allt rubriker och ingresser, den som bara läser reportage, den som bara läser recept osv.

De två syftena och forskningsfrågorna är väl genomtänkta och tydligt formulerade. Varje delstudie diskuterar en forskningsfråga. Materialet har tagits fram genom att söka på alla förekomster av adjektivet *ekologisk*, adverbet *ekologiskt* samt förleden *eko-* av substantiv som syftar på ekologiska företeelser från samtliga nummer under 2016 av de två största finländska kundtidningarna, *K-Mat* och *Samarbete* samt Alkos kundtidning *Etiketten*. Urvalet är klokt med lexikala element som urvalsgrund och diskuteras i förhållande till andra urval såsom de mest representativa texterna. Poutanen poängterar att hennes urvalskriterier är ett sätt att få ett tvärsnitt av olika texter och perspektiv.

Poutanen påminner om att texterna är översatta från finska men att analyserna görs på de svenskspråkiga texterna. Avhandlingen är självklart ingen översättningsstudie, men jag saknar en problematisering av möjliga konsekvenser av att materialet är översatt från finska till svenska.

Det bör också framhållas i materialkapitlet att kvalitativa analyser inte nödvändigtvis görs med perspektiv från kritisk diskursanalys. Och omvänt kan kritiska diskursanalyser mycket väl göras med ett större texturval med stöd av korpusanalyser.

Urvalet kan vara slumpmässigt (t.ex. var tionde text) eller strategiskt (representativ, typisk text för materialet, gärna i kombination med avvikande texter som kan tänkas peka på förändring).

Analyserna i de fyra delstudierna är väl genomförda och tydligt redovisade, både i artiklarna och i kappan. Poutanen analyserar textmaterialet med perspektiv och redskap från systemisk-funktionell lingvistik och legitimeringsanalys. I den första delstudien gör hon en ideationell analys av citaten i de urskilda texterna om ekologiska livsmedel. I den andra delstudien görs både ideationella och interpersonella analyser av avsändarnas och mottagarnas positioner. Den tredje delstudien gör bruk av van Leeuwens modell för legitimeringsanalys för att utröna hur motiveringar och legitimeringar görs. I den fjärde delstudien undersöks förhållandet mellan text och bild samt hur dessa modaliteter förhåller sig till varandra. Fokus för den multimodala analysen är djur och växter och hur de förhåller sig till människor som producenter och konsumenter av ekologiska livsmedel. Materialet beforskas väl genom de aspekter som undersöks genom de olika metodiska ingångarna.

En av slutsatserna i den avslutande diskussionen är: »Ur ekolingvistikens synpunkt är språkliga uttryck med betydelsen 'djur ger kött' problematiska eftersom de bidrar till vår förståelse om naturen som ett aldrig sinande förråd.» (s. 70). Det är förvisso viktigt med ett kritiskt ekolingvistiskt perspektiv på vår syn på naturen. Och ovanstående exempel illustrerar tydligt en syn där naturen är en källa att ständigt ösa ur. Men hur förklarar ekolingvistikerna dessa meningar (som inte är hämtade ur avhandlingen utan konstruerade av mig)?

- *Vårt äppelträd gav överraskande mycket frukt i år.*
- *I år har jag hittat mer kantareller än vanligt på mina svampställen.*

I dessa fall ser jag inte att språket signalerar en syn på naturen som ett aldrig sinande förråd utan snarare som något att använda sig av i stället för att äpplen ska ramla ner och ruttna och kantarellerna inte ska komma till användning.

Poutanens välskrivna avhandling kommer att bli till mycket glädje och nytta för nordisk språkvetenskap. Hon pekar också på ett spännande problem som jag hoppas att hon tar sig an: »Genreindelningen av journalistiska texter kan alltså tillämpas i kundtidningarnas texter. Frågan förblir hur man kan förstå och beskriva de skillnader som möjligen finns mellan texter med samma genrebeteckning men olika förpackningsformat, som kundtidning och veckotidning. Att svara på denna fråga utförligt vore en uppgift för framtida, kontrastiva studier.» (s. 42). Jag ser fram mot att läsa texter från ett sådant framtida forskningsprojekt.

Henrik Rahm

Rustad, Hanne, 2022: Samspillet mellom skriftlig og muntlig risikokommunikasjon. Virksomhetsanalyse av en kommunikatív kjede i den tredje helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag. (Doktoravhandlingar ved NTNU 2022:250.) Diss. 300 s. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. ISSN 1503-8181, ISBN 978-82-326-6572-3.

Den 2 september 2022 försvarade Hanne Rustad sin avhandling i tillämpad språkvetenskap vid Trondheims universitet. Avhandlingen har titeln *Samspillet mellom skriftlig og muntlig risikokommunikasjon. Virksomhetsanalyse av en kommunikatív kjede i den tredje helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag*. Denna recension utgår från de synpunkter vi framförde som fakultetsopponenter vid disputationen.

I Norge har sedan decennier genomförts en av världens mest omfattande hälso-screeningar av stora delar av befolkningen – den s.k. HUNT-undersökningen. Med ca 10 års intervall har medborgare erbjudits hälsokontroll och uppföljande läkarbesök. HUNT gynnar därmed både samhället – i form av värdefull statistik över hälsorisker och sjukdomar – och individen. Samhället är dock beroende av att individer frivilligt ställer upp, och en kommunikatív utmaning ligger i att övertyga medborgare om att delta, trots att det kan innebära både obehag och risken att få veta att man har eller kan utveckla en allvarlig sjukdom. Denna retoriska uppgift utförs i hög grad genom texter i form av webbmaterial och tryckt information. Uppföljningen sker sedan genom ett läkarbesök med muntlig kommunikation som grundar sig i skriftliga testresultat. Det är således en komplex och viktig kommunikationssituation som Rustad valt att studera språkvetenskapligt.

Avhandlingens syfte är att undersöka kommunikativa kedjor i den tredje hälsoundersökningen i Nord-Trøndelag (HUNT 3), både i skriftlig kommunikation till deltagarna och i muntlig kommunikation i läkarsamtal med patienter som deltagit i undersökningen. Den överordnade problemställningen är: »Hvordan håndteres kommunikative utfordringer, med særlig henblikk på sykdomsrisiko?»

Inledningskapitlet diskuterar begreppet risk från olika perspektiv – vad risk är, hur risk beräknas och riskdiskurser. Rustad ansluter till den språkvetenskapliga forskningen om hur risker hanteras i vårdsammanhang, där fokus legat på läkar–patient-samtal och genetisk rådgivning, och som hon kompletterar med bland annat textanalys.

De fem mer specifika problemställningarna är:

1. Hvilke retoriske ressurser benytter HUNT i rekruttering av deltakere til HUNT3?
2. Hvilke retoriske ressurser benytter HUNT for å informere deltakere og publikum om helseundersøkelsen?
3. Hvilke retoriske ressurser benytter HUNT i tilbakemeldingen av resultatene fra HUNT3?
4. Hvordan orienterer lege og pasient seg mot risiko i legekonsultasjonene?
5. Hvordan fremtrer samspillet mellom skriftlig og muntlig kommunikasjon i HUNT3?

I kapitel 2 presenteras de teoretiska utgångspunkterna – dialogisk verksamhetsteori och ett diskursperspektiv på samspelet mellan språkbruket och de omgivande kontextuella faktorerna. Utgångspunkterna landar i en verksamhetsanalys med förankring i såväl dialogism, samtalsanalys, retorik som pragmatik.

I det tredje kapitlet beskrivs material och metod. Både skriftligt och muntligt material har analyserats. Det skriftliga materialet utgörs av olika brukstexter knutna till HUNT3: inbjudningsbrev, informationsbroschyr, sidor på webbplats samt återkopplingsbrev med resultatet av individens hälsoundersökning. Det muntliga materialet utgörs av transkriptioner av åtta patientsamtal (7–19 minuter) genomförda av samma läkare. Dessutom ingår tre intervjuer i syfte att förstå kontexten – med läkaren vars patientsamtal analyserats samt två med projektledningen för hälsoundersökningen.

Avhandlingens övergripande ramverk är retorisk diskursanalys. Mer specifikt analyseras det talade materialet med dels övergripande interaktionsanalytiska metoder, dels tematiskt orienterad diskursanalys. De teman som fokuseras är förklaring, värdering och oro för risker. Andra centrala analytiska begrepp är ram och retorisk resurs. Textanalyserna är verksamhetsbaserade och fokuserade på redogörelser (*accounts*) medan även begreppen *relief*, *kontrast* och *positionering* används. Även multimodalitet studeras översiktligt där det är relevant.

Avhandlingen har två omfattande empirikapitel. I kapitel 4 analyseras brukstexterna från HUNT 3 med retorisk diskursanalys. I kapitel 5 används en tematiskt orienterad diskursanalys på läkar–patient-samtalen. I kapitel 6 och 7 diskuterar författaren resultaten, drar övergripande slutsatser och ger förslag till vidare forskning. Ett resultat av analyserna av de skriftliga texterna är att de är brukstexter med intertextuella kopplingar. Ett annat resultat är att de gör flera textarbeten samtidigt som att övertyga, skapa tillit, informera och redogöra, även för det som kan vara problematiskt med att delta i HUNT3. Även om brukstexterna är föredömligt tydliga enligt klarspråksidealen är de samtidigt otydliga, t.ex. det centrala ordet *hälsoundersökning* som både kan referera till den individuella hälsoundersökningen och till hälsoundersökning i den kollektiva och ackumulerade betydelsen 'folkhälsoundersökning i Nord-Trøndelag'. Resultat vad gäller läkarbesöken är att förklaring och värdering sker genom bland annat kontrastering, relativisering samt förstärkande och dämpande yttranden. När patienten »avslöjar» ett riskbeteende eller till exempel viktuppgång hanterar läkaren detta ansiktshot med att normalisera utifrån till exempel ålder. I interaktionsdata kan man också se hur numeriska värden från de skriftliga testresultaten rekontextualiseras med omformuleringar, och att staten dras in som »sanningsvittne» om sjukdomsrisker via en skriftlig, statligt utformad modell för riskbedömning. Här finns alltså delresultat som berör hur text och tal samspekar.

Studien är ett viktigt bidrag till den tillämpade språkforskningen, där det länge efterlysts fler studier där både muntlig och skriftlig kommunikation analyseras och ses i sitt sammanhang. Dock känns titeln något missvisande. Fokus i resultaten ligger nämligen inte på samspelet mellan muntlig och skriftlig kommunikation eller på den kommunikativa kedjan som sådan. Att det är en kedja och exakt vilka kommunikationsled som ingår i den har lagts fast av författaren redan i materialurvalet. Med denna titel hade man förväntat sig att analysen fokuserat på hur kedjan såg ut och vad

som karaktäriserade den. Nu handlar det mer om att text analyseras för sig och samtal för sig, även om alltså vissa delresultat rör samspelet mellan text och samtal.

Diskurs är ett centralt begrepp i avhandlingen, men det blir problematiskt i teorikapitlet när både diskursperspektiv och språkvetenskaplig diskursanalys omtalas i singular, som om det bara finns ett slags diskursperspektiv och en typ av språkvetenskaplig diskursanalys. Rustad framhåller på flera ställen i avhandlingen att hon har ett diskursperspektiv på HUNT-texterna, men det är något oklart vad det innebär. Det framgår inte tydligt hur Rustad kommit fram till de analytiska kategorierna och inte heller vilka möjliga analyskategorier hon valt bort, både för det skriftliga och det muntliga materialet. Det hade varit intressant med en diskussion om varför kategorierna (eller vissa av dem) för det muntliga materialet inte tillämpas på det skriftliga materialet.

Avhandlingen omfattar ett rikt och sammansatt material. Särskilt intressant bland resultaten är hur texterna (främst genom bildval) lyfter fram det lokala som diskurs. *Dugnadsånd* – ungefär en lokalt förankrad attityd att hjälpa grannar och andra medmänniskor – används i texterna som retoriskt medel för att övertyga om att delta för folkhälsans skull. Även andra lokala värden som fysisk aktivitet och friluftsliv är framträdande, inte minst i bilder.

I textanalyserna behandlas varje text från början till slut. Det ger läsaren en mycket bra överblick och kännedom om texterna samt forskaren möjlighet att analysera tänkt läsordning. Analysen integreras med tidigare forskning, resonemang om HUNT, resultat från intervjuer etcetera. Även det har fördelar. Men det gör kapitlet om textanalysen långt (drygt 100 sidor) med många återkommande iakttagelser.

Ett problem är den svaga anknytningen till språkvetenskaplig terminologi som att nämna *ord* i stället för att ange vilken ordklass orden tillhör, hur fraserna är uppbyggda, satsstruktur, textbindning etc. I analysen nämns också genrebegreppet: »I motsetning til rekrutteringsbrosjyren er nettsidene i større grad en hybrid sjanger [...], som kjennetegnes av multimodalitet og intertekstuelle pekere til andre nett-tekster» (s. 124). Är nättexter en genre och inte snarare ett format? Och gör multimodala drag och intertextuella kopplingar dem självklart hybrida? Har inte de flesta texter multimodala drag och intertextuella kopplingar?

En forskningsekonomisk fråga är transkriptionerna som nu är försedda med pauslängd, överlappande tal etc. som inte är aspekter i analyserna. En mer normaliserad transkriptionsprincip hade gjort dem mer läsbara för icke-interaktionsanalytiker.

Slutdiskussionen kunde mer specifikt ha anknutit till tidigare forskning. Hur speciella är till exempel egentligen dessa läkar–patient-samtal? Att börja med att patienten får ge sitt perspektiv är till exempel normalt. Och finns det liknande tendenser till individualisering i andra diskurser och andra länder? I övrigt öppnar slutdiskussionen – och den retoriska diskursanalysen – upp för synnerligen intressanta iakttagelser som att patienten (som enligt analysen ofta är mer en *framtida/potentiell* patient) i HUNT påläggs ansvar för andras hälsa.

Avhandlingen är ett välkommet och välarbetat bidrag till den forskning om samhällets kommunikation som inbegriper både tal och text. Den ansluter på ett nyskapande sätt till tidigare forskning om riskdiskurser och hälsokommunikation.

Senter, Karin, 2022: Att göra förort. Om språkliga resurser hos gymnasieungdomar med mångspråkig förortsbakgrund. (Acta Universitatis Upsalensis, Studia philologiae Scandinavicae Upsalensia 24.) Diss. 279 s. Uppsala: Uppsala universitet. ISSN 0081-6809, ISBN 978-91-513-1534-8.

I sin avhandling *Att göra förort* undersöker Karin Senter vad hon benämner ett förortsförankrat tal bland unga. Det betyder språkliga praktiker som förknippas med förorten, eller kanske bättre, diskursiva resurser som *gör* förort. Genom ett tre terminer långt fältarbete följer Senter 19 flerspråkiga gymnasieelever som av organisatoriska skäl förflyttats från en skola belägen i en flerspråkig förort till en skola i ett av stadens socioekonomiskt privilegierade områden. Vid den här skolan möter deltagarna en större grupp elever som inte delar deras språkliga bakgrund och som heller inte bor i de områden som de själva kommer från. I det mötet blir föreställningarna om både förorten som plats och de ungas förortsförankrade tal särskilt tydliga.

De flesta deltagarna i studien identifierar sig som tjejer. Urvalet av deltagare är i sig ett viktigt bidrag till forskningsfältet om ungas språkanvändning i urbana miljöer – som ofta haft en förkärlek till att diskutera maskulinitet (och etnicitet) i relation till förortsslangen. Syftet med avhandlingen är att »synliggöra hur unga med mångspråkig förortsbakgrund positionerar sig identitetsmässigt genom framför allt språk, men också genom andra resurser». Frågor om identitetsskapande, positionering och platskapande utgör alltså själva navet för texten.

Det här är en studie i traditionen lingvistisk etnografi som ser språkanvändning och meningsskapande som situerat och som något som förhandlas i ett sammanhang. Materialet består av ljudinspelningar från lektioner, raster och informella samtal, tillsammans med fältanteckningar från deltagande observationer liksom semistrukturerade intervjuer och fokusgruppsamtal. Det är sammantaget ett imponerande rikt material som erbjuder detaljerade analyser av språklig interaktion, men där Senter också ofta lyfter blicken för att fånga de större mönstren med stöd av sin långa tid i fält. Både de detaljerade interaktionerna och de större sammanhangen spelar med andra ord roll i avhandlingen påpekar Senter med referens till Blommaerts (2007 s. 120) ord »big things matter if we want to understand small things of discourse».

Senter har fått tillträde till deltagarnas vardagsliv, tankar och reflektioner på ett sätt som gett henne möjlighet att samla material och spela in samtal om såväl stora som små saker. Som läsare är det dessutom lätt att tycka om Aida, Aisha, Amina, Deniz, Diana, Gabriella, Hodan, Maryam, Natalie och de andra unga som figurerar i texten. Senter lyssnar och ger plats åt sina deltagare.

Avhandlingen använder en bred teori. Analytiska begrepp hämtas från lingvistisk etnografi, exempelvis traditionen från Hymes och idén om att inte studera kommunikation som avgränsade och fixerade språk, att snarare tala om olika språkliga resurser, och att språkliga resurser hänger samman i system, eller register, som vi kan känna igen som något, eller som indexerar något, som är identifierbart och möjligt att analysera för forskaren. Här redogörs för begreppet stilisering och möjligheten till att använda andras röster som en resurs i kommunikation för att citera, skämta, eller markera att man talar med någon annans röst. En socialkonstruktionistisk förståelse

av identitet eller positionering (Bucholtz & Hall 2005) löper som en röd tråd genom analysen av de empiriska kapitlen. Ett perspektiv på hur plats görs och fylls med social mening (Cresswell 1996) får också stort utrymme i teorin, tillsammans med en diskussion om intersektionalitet, diskurs, Bourdieus kapitalbegrepp, med mera. Det blir ibland en begreppsträngsel, men jag läser görandet av identitet och plats genom språkliga praktiker som de mest användbara perspektiven för analyserna.

Att ge en språklig stil ett namn är alltid en laddad handling, eller en språkideologisk praktik, om man så vill. Det har till exempel inväntats att alla försök till benämningar riskerar att begränsa en språklig praktik som i sig är flytande – att etiketten riskerar fixera både den språkliga stilens innehåll och förväntningarna på vem som använder den (Jonsson m.fl. 2019). Senter väljer de två begreppen »förtortsslang» och »förtortssvenska» (se också Bijvoet & Senter 2021) och motiverar det med att om vi *inte* sätter namn på språkliga register blir det svårt att peka på dess betydelser, och inte minst hur förtortsförankrat tal både kan vara informellt (förtortsslang) och mer standardnära och formellt (förtortssvenska).

Det talas om förtortsslangen. Den ges olika namn av deltagarna och är därmed något som etnografen kan samla på sig metareflekationer om från ett deltagarperspektiv. Den mer standardnära förtortssvenskan, eller det som också beskrivs som en »klang» eller ett »ljud av förorten», benämns *inte* på samma tydliga sätt av de unga i studien. Där blir det mindre av tjejnarnas egna kategoriseringar och mer forskaren som sätter ord på den klang som hörs, för att visa upp att den har betydelse.

Senter betonar att de här etiketterna är strategiska, inte minst för att just visa att de unga kan ha en förtortsklang också när de talar på ett mer formellt och standardnära sätt. Tack vare de båda begreppen förtortsslang och förtortssvenska menar Senter att hon kommer åt en beteckningslucka där tidigare slangen, men inte klangen, analyserats. »Förtortsklangen tystnar aldrig», skriver Senter (s. 223). Det kanske viktigaste bidraget är att studien uppmärksammar förtortssvenskan också när unga talar i mer formella situationer.

Avhandlingen argumenterar väl för begreppsparet förtortsslang/förtortssvenska. Men det går att ställa motfrågor, till exempel om hur forskaren ska gå tillväga i kategoriseringen av formellt och informellt tal. Var dras gränsen mellan det formella och det informella i exempelvis ett klassrumsamtal – i synnerhet när en av lärarna i sin undervisning själv använder den »jag svär-diskurs» som Senter pekar ut som kännetecknande för förtortsslangen? Talar läraren formellt eller informellt då? Och är indelningen mellan den standardnära förtortssvenskan och den informella förtortsslangen alltid möjlig att upprätthålla?

Ett annat tema i avhandlingen handlar om det *spatiala* – om rum och platsskapande och görandet av förorten. Det finns en form av växelverkan mellan plats, språk och identitet som ger varandra ömsesidig betydelse, som Senter lyfter fram genom sin text. Förorten skapas i olika språkliga praktiker, genom att tjejnarna *låter förort*, samtidigt som platsen tycks påverka deras sätt att tala.

Det kan också gälla hur deltagarna uttrycker en känsla av tillhörighet med förorten och hur bostadsområdet knyts till en gemenskap. Men även om relationen till den egna förorten står i centrum för analysen handlar de ungas berättelser också om att skapa

identitet i förhållande till andra platser utanför förorten, eller i relation till idéer om det svenska och till den grupp som benämns som »elever med majoritetsbakgrund». Diskussionen om det rumsliga – om platsen görs eller ändå är att uppfatta som bestämd – kunde gärna ha diskuterats mer. Jag är inte säker men undrar om inte förorten skapas allra mest i skolan i det socioekonomiskt privilegierade området, i mötet med andra elevgrupper.

Senter diskuterar idén om likhet eller homogenisering som ett verktyg i gruppen av tjejer för att skapa och upprätthålla ett vi. Deltagarna betonar sina likheter, och framförallt sin förortsbakgrund, och ställer den i kontrast till majoritets eleverna som de möter i sin skolvardag. Känslan av ett vi med en gemensam erfarenhet kan uttryckas som Deniz gör, när hon förklarar sin kärlek till att sitta på en bänk i en gård i sin förort och dricka energidryck samt umgås med sina bästa vänner. Det är en upplevelse som majoritets eleverna inte delar eller ens vet någonting om.

Här har jag också en invändning. De ungas berättelser om sin platstillhörighet förklaras ibland för läsaren som om förortens referenser behöver en översättning för att bli begripliga. Det trivsamma umgänget med kamraterna på bänkar i förortens gårdar liknas pedagogiskt med verandor, hammockar och äppelträd i socioekonomiskt mer överordnade områden (s. 189). Sådana förklaringar utgår från att den som läser texten inte bor i förorten. Om det görs en populär version av boken (välkomnas!) tror jag chansen är god för att den typiska läsaren känner till förortens geografi – kanske i form av studenter på lärarutbildningar med mångfaldsperspektiv – snarare än att det är någon som sitter med boken på egen veranda i en flott trädgårdsstad. Men såklart, ju fler som läser texten, från alla olika områden, dess bättre!

Senter säger mycket mer än så om plats. Hon visar att relationen mellan plats, språk och identitet kan vara behäftad med problem. Som när tjejerna i studien tvingas förhålla sig till ett standardnarrativ om »invandrartjejen som förtryckt» och dess parallella berättelse om »förortskillen som stökig, problem eller kriminell». Det ligger också en risk att bli *för mycket* förort. Deltagarna berättar om killarna som hänger i orten, som inte ser andra vägar ut, och som också kan inta den plats som standardnarrativet om förorten erbjuder dem.

En helt central del av resultaten är att deltagarna upplever att deras förortsindexerade tal nervärderas, där en standardnära svenska skapas som norm: som finare, bättre eller mer korrekt. Den standardnära stilen ger betydelse åt det förortsförankrade talet som dess motsats: som sämre, lägre, inte lika fint eller till och med aggressivt. Den relationen både speglar och upprätthåller en hierarkisk språkideologi, menar Senter, där standardnära svenska blir ett facit för hur unga borde tala. Här är analysen skarp. Majoritetssamhällets trångsynthet och dess sätt att tillskriva förortssvenskan brister och fel, drabbar unga som bär klangen i sina röster.

Den här språkideologin upprätthålls inte bara av en oförstående omgivning. Senter beskriver också vad hon kallar en »anpassningsdiskurs» som deltagarna själva både kan reproducera och visa motstånd mot. Det kan handla om en förväntning om att anpassa språket vid olika skoluppgifter eller vid anställningsintervjuer. Det kan också gälla självkorrigeringar, som när tjejerna ber Karin: »Du måste rätta oss om det låter för skämmigt!». Språkideologi, uttryckt som självdisciplinering alltså.

Men det kan lika gärna vara tillfällen av opposition mot majoritets elever på skolan som driver med deras språk. Tjejerna reagerar starkt på majoritets ungdomars användning av förortsförankrade språkresurser som de betraktar som nedsättande imitationer av deras eget språk, och som exempel på kulturell appropriering (se också Årman 2018). Diana säger att unga som inte själva har förortssvenskan som sitt språk använder den på ett sätt som låter som att de skrattar åt förortens unga. Regeln här är att inte göra sig till. Det måste finnas någon form av anknytning till förorten för att kunna använda det förortsförankrade talet – utan att göra narr av det.

När Maryam anstränger sig för att tala »bra svenska», som hon säger, utan slang, vid en anställningsintervju blir hon ändå nekad jobbet med hänvisning till sitt bristfälliga språk. Kanske var det klangen i förortssvenskan hon stöp på. Här finns samtidigt motberättelser, som när Hodan i en annan anställningsintervju (som Senter lyckas få tillgång till och dokumenterar) tillåts använda mer av sin förortsklang. De två personerna som intervjuar Hodan delar samma bakgrund som hon – det förefaller vara omständigheter som får betydelse för språkideologi och språkbruk också i den formella situationen som en anställningsintervju utgör. I det här materialet, och genom att ge de här rösterna och interaktionerna plats, är avhandlingen som allra starkast.

Det temat rymmer också mycket humor, som när Maryam erkänner att hon i en stipendieansökan formulerat sig med överdrivet många avvikelser från en språklig standard för att få stipendienämnden på sin sida. Medvetet inför hon uppenbara särskrivningar i sin ansökan. Det kan vara bra att det låter knackigt, tycks hon resonera, för då blir det extra behjärtansvärt att ge henne stipendiet. De kommer att se henne som ett ortenbarn som behöver pengar, förklarar hon.

Karin Senter har lyckats skildra hur tjejerna i studien uttrycker sin tillhörighet med förorten och sitt förortsförankrade tal. De pekar på den underordnade positionen som både deras bostadsområde och deras språkliga praktiker ständigt ges. De förhåller sig till ett underläge, men inte utan stolthet, inramat av en stark gemenskap byggd på att dela samma erfarenhet, språkliga praktiker och kärlek till förorten.

Litteratur

- Bijvoet, Ellen & Senter, Karin, 2021: Förortsförankrat tal – ett inifrån och ett utifrånsperspektiv. I: *Språk och stil* 31(1). S. 166–200.
- Blommaert, Jan, 2007: Sociolinguistics and discourse analysis: Orders of indexicality and polycentricity. I: *Journal of Multicultural Discourses* 2(2). S. 115–130.
- Bucholtz, Mary & Hall, Kira, 2005: Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach. I: *Discourse Studies* 7(4–5). S. 585–614.
- Cresswell, Tim, 1996: *In place/Out of place: geography, ideology, and transgression*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Jonsson, Rickard, Årman, Henning & Milani, Tommaso M., 2019: *Youth language*. I: Karin Tusting (red.): *The Routledge handbook of linguistic ethnography*. London: Routledge.

Årman, Henning, 2018: Speaking of ‘the other’? Youths’ regimentation and policing of contemporary urban vernacular. I: *Language and Communication* 58. S. 47–61.

Rickard Jonsson

Svensson, Anders, 2020: *Nusvenska. En modern svensk språkhistoria i 121 ord. 1900–2020.* 319 s. Stockholm: Morfem förlag. ISBN 978-91-88419-20-0.

Anders Svensson är chefredaktör för *Språktidningen*; han efterträdde Patrik Hadenius. Med all sannolikhet har han som ingen annan i Sverige i dag daglig erfarenhet av att för en intresserad men icke språkvetenskapligt skolad allmänhet skriva och redigera texter om språk. Till den publiken riktar sig i första hand *Nusvenska*. Boken består av 120 kulturhistoriska miniessäer med språklig inriktning, vanligtvis om 2–3 sidor. Dom har ordnats efter årtal, från 1900 *nusvenska* till 2020 *coronahälsning*. Miniessäerna interfolieras av tio korta introduktionstexter, tänkta som ett slags periodöversikt, såsom »Radion och retoriken» 1925–1938, »Språkvårdens genombrott» 1939–1949, »Fördomar, frihet och feminism» 1985–1993 eller »Digitalsvenska» 2003–2020.

Det är alltså inte i första hand en bok för *Språk och stils* läsare. Litteraturlista och källhänvisningar finns inte, och språkforskarinsatser återopas tämligen nyckfullt. Genren kräver också ofrånkomligen svårbelagda, ganska kategoriska omdömen: »Den moderna kvällstidningen föddes den 16 november 1944» (1944 *kvällstidning*). Nja, hur var det nu med det moderniserade *Aftonbladet* i slutet av 30-talet eller den socialdemokratiska *Aftontidningen* med start 1942? Så kan den gnetiga presshistorikern invända. »Digitalsvenskan föddes när bloggen kom till Sverige 2003» (2003 *blogg*). Fanns inte bloggarnas intimiserade och dialogiska skriftspråk redan i 90-talets chattforum? undrar den samvetsgranne digitalspråkforskaren. Wellanders *Riktig svenska* (1939 *språkvård*) sägs innebära »[...] ett paradigmskifte. Det var inte längre politiker som dikterade hur medborgarna skulle skriva och tala.» Skev historieskrivning, tänker språkvårdshistorikern. Regeringens fastställande 1889 av SAOL 6 som norm för skolor och ämbetsverk och Fridtjuv Bergs »rättstavningsukas» 1906 var ju snarare undantag än mönster.

Men en sådan läsart är missriktad. Det går inte att alltid förlita sig på bergfast empiriskt underlag om man ska skriva de senaste 120 årens språkhistoria i essäistisk, lättillgänglig form. Svenssons ibland svepande påståenden bör hellre läsas som frågor till forskningen. Tidningssvenskan i mitten av 1900-talet är fortfarande svagt kartlagd (med undantag för plurala verbformer), och än har ingen vågat sig på en ordentlig longitudinell studie över digitalsvenskans förändringar från 90-talet och framåt. Och vad kan vi mena med det svåra begreppet »språkvårdens demokratisering»? Är det Wellander, Språknämndens tillkomst 1944, 1970-talets normförskjutningar eller dom breda diskussionerna i digital halvoftlighet från och med 1990-talet som är viktigast? Vi bör snarast vara tacksamma över att Svenssons dristiga ansats mer eller mindre tvingat honom att peka ut forskningsluckor.

Enstaka sakfel är nog också oundvikliga, och inte besvärande många. (Det konstigaste: det var inte Gustav VI Adolf personligen som 1961 föreslog riksdagen handikappreformer, 1961 *handikapp*, även om regeringens propositioner på den tiden alltid undertecknades av Kungl. Maj:t.) Tvärtom uppvisar Svensson imponerande kunskapsrikedom över stora fält, ibland också lärdom. Läs till exempel om versalernas historia i svenskan i 1948 *gemenisering* (årtalet föranlett av den danska stavningsreformen). Ett ofta utnyttjat nordiskt perspektiv tillför mycket; särskilt Svenssons djupa färöiska och isländska kunskaper möjliggör utmärkta jämförelser. Lägg därtill att Svensson skriver mycket bra: journalistiskt, sakrikt, på intet sätt pladdrigt eller inställsamt.

En del av miniessäerna är ren kulturhistoria, speglad i ett ordval, till exempel 1913 *motbok*, 1959 *Barbie* eller 1973 *Stockholmssyndromet*. *Wienerbröd* 1949 motiveras av att ransoneringen upphörde detta år, och även om ordets historia och utomnordiska beteckningar med dansk anknytning (*danoise*, *Kopenhagener*, *Danish pastry*) noteras, handlar texten i allt väsentligt om bakrecept och lyckan att åter smaska i sig bakverket. Andra är mer utpräglad språkhistoriska. Det framgår redan av rubriker som 1906 *stavningsreform*, 1920 *skolkommatering*, 1945 *enhetsform*, 1977 *krångelsvenska*, 2000 *minoritetsspråk*. Eller den utmärkta artikeln 1960 *pratbubbla* (första belägg i svenskan) som redogör för pratbubblans historia och pratbubblespråkets särskilda konventioner.

Oftast förenas språk- och kulturhistoria, ibland på ett överraskande sätt. 1909 *storstrejk* handlar naturligtvis om storstrejken det året, men ordet blir också utgångspunkt för en betraktelse över förstärkningsförled i 1900-talssvenskan: *stor-*, *jätte-*, *rekord-*, *skit-*, *dö-* med flera. 1958 *nostalg* glider över till ett allmänt resonemang om betydelseförskjutningar, till exempel hos dagens *spirituell* eller *hjälp* *sam*.

Greppet med årtalsvis strukturering av stoffet gynnar läsbarhet och bläddringslust, men medför dispositionsproblem. Vissa år händer mycket, andra mindre. 1901 har Svensson reserverat för *Nobelpris*, och kan därför inte skriva om 1901 års namnlag som fick stor betydelse för svenskt efternamnsskick. Den får vänta till 1904 *efternamn*, eftersom familjen Pettersson då flyttar från Dalarna till Stockholm för att tio år senare ta sig namnet Myrdal. Det är en smula krystat men fungerar. En del andra placeringar blir mer missvisande. Olof Palmes politiska språk analyseras inte under något ord hänfört till 1960- eller 70-talet utan tas upp under 1927 *retorik*, då han föddes (*Ijudfilm* hade väl varit ett bättre ord 1927?). Elin Wägners betydelse för svenskan blir aktuell i 1937 *dockskåpsvärld*, ett nyord i hennes rätt obetydliga roman *Genomskådad*. Bättre hade varit 1910 med romanen och ordet *Pennskaftet*, men detta årtal har Svensson ägnat äldsta skriftliga belägg för *bög*. Det är inte heller så lyckat med 1952 *språktest*, då USA införde språkkrav för medborgarskap, eller *språk* *lag* 2019, då lagen firar tioårsjubileum. Och hade det inte varit bättre att skriva om det som i dag kallas *ortensvenska* för 1987, då ordet *Rinkebysvenska* bryter igenom, än 1995 som är första beläggsår för *guss*? Fast 1987-artikeln om finlandssvenska *tvångssvenska* (det vill säga finska *pakkoruotsi*) är nog så intressant.

Givetvis kan man sakna en del miniessäer, även om jag inte hittar så stora luckor. En text om triumftåget för *okej* som ett av våra allra vanligaste svarsord (och så små-

ningom adjektiv) hade varit välmotiverad, och jag hade gärna sett 1963 *grundskola* (inte *sorgearbete*).

Så kan man hålla på. Det är kanske till och med meningen att läsaren ska göra det: tänka efter själv vilka ord och språkhändelser som varit viktiga i livet.

Men mer angeläget för en recensent än plock med ord och årtal är en annan fråga: Vilken syn på svensk språkhistoria förmedlar Svensson, inte i varje miniesä, men som helhet?

När Jan Svensson 2005 skrev en av dom få synteserna av svensk språkhistoria efter 1945 grupperade han data utifrån nio samhälleliga tendenser: demokratisering, informalisering (eller intimisering), teknologisering, internationalisering, medialisering, utbildning, specialisering, urbanisering och kommersialisering. Dom fem första låter sig nog utläsas direkt eller indirekt i Anders Svenssons årtalshistoria; dom fyra andra är svårare att få syn på. Det behöver nu inte bero på förbiseende utan kan lika väl vara så att dessa tendenser har svagare språkligt genomslag – ett av många outhärliga empiriska problem boken sätter fingret på.

Anders Svensson argumenterar vidare energiskt för att år 1900 inte bara inleder ett nytt sekel utan är ett välvalt gränssår för nusvenskan. »Nusvenskan föds» är samlingsrubriken för artiklarna 1900–1914. Själva ordet *nusvenska* används för första gången 1900, i en artikel av K.G. Westman i *Pedagogisk tidskrift* (»Om förhållandet mellan subjekt och predikat i nusvenskan»); jag gör parentetiskt gärna reklam för denna riktigt intressanta uppsats om verbsemantik, byggd på Noreens semantikmodeller och fylld av resonemang som känns Hallidayskt välbekanta). Viktigare är dock att sjunde upplagan av SAOL från 1900 enligt Svensson revolutionerade stavningsnormen, att Strindberg i *Påsk* och *Dödsdansen* från detta år använde talspråkliga ordformer som *sommarn* och *stan*, och att Folkskolläraryöreningen ett år senare tillsatte den kommitté som gav Selma Lagerlöf i uppdrag att skriva *Nils Holgersson* (1906) med dess genomförda nystavning och enhetliga verbformer i dialogen. Det är ju lätt att invända att Svensson överdriver betydelsen av SAOL 7 och underskattar SAOL 6 1889 (jfr Teleman 2003 s. 84), eller att talspraksformerna finns redan i Strindbergs 80-talsdramatik. Gränsåret är ändå rimligt. Thelanders grundliga empiriska sammanfattning av projektet Svensk dramadiolog (Thelanders 2007) styrker att de största förändringarna i ortografi, morfologi och formordsval kan förläggas till åren 1900–1925 (dock räcker inte materialet för att visa om det hände mest på 00- eller 10-talet). Däremot förvånar det att Svensson tycks underförstå att denna nusvenska i grunden har stått sig i 120 år. Han är inte benägen att göra samma tydliga gränsmarkering exempelvis 1945 *enhetsform* eller 1967 *du* (jfr Hellberg 2005, Malmgren 2007).

Dom tio periodavgränsningar Svensson ändå gör, med sin gruppering av miniesäerna, har väl också skiftande stöd i empirin. Det ligger någonting i att kalla 1925–1938 »Radion och retoriken» (fast här saknas som sagt en artikel om ljudfilmen), 1950–1965 »Den engelska invasionen» eller 1966–1976 »Demokrativågen», även om enskilda årtal alltid kan ifrågasättas. Att ge den avslutande perioden 2003–2020 rubriken »Digitalsvenska» går också för sig (jämför dock ovan om startåret), men den föregående perioden, 1994–2002, med rubriken »Den mångkulturella svenskan» blir för kort, i båda ändar. Att kalla 1914–1924 »Krigets gränsland» är inte galet men intet-

sägande, och »Kanslisvenskans död» för 1977–1984 är missvisande – är nu denna stilart död var döds kampen betydligt mer utdragen.

Enskilda aktörer får relativt stort utrymme. Sju svenska författare får var sin text: Fröding 1911 *vokal*, Strindberg 1912 *modernist* (en litteraturhistoriskt tveksam beteckning), Ekelöf 1932 *bokstävlar*, Wägner (se ovan!), Taube 1938 *himlajord*, Lugn 1963 *sorgearbete*, Lindgren 1981 *rumpnisse*. Lagerlöf tillskrivs avgörande betydelse för genomslaget för stavningsreformen 1906. Boye och Vilhelm Moberg får också var sin text, 1941 *amazon*, 1965 *demokratur*, men i dom berörs inte författarnas eventuella språkhistoriska betydelse. Författare som skriver ortensvenska nämns kort i 1995 *guss*. Urvalet är kanske i godtyckligaste laget. Vart tog arbetarförfattarna vägen? Västerbottensförfattarna? Kriminalromansprosan? Povel Ramel och Lennart Hellsing?

Karaktäristiken av författarnas språkliga betydelse stannar gärna på ordnivå och kan ibland ifrågasättas. »Både *himlajord* och *änglamark* är typiska för Evert Taubes språkliga kreativitet.» Är inte tvärtom det typiska för Taube att han med rim, rytm och melodi ger samtalsspråkets ganska vanliga ord och vändningar poetisk lyster? »Carmencita, lilla vän, akta dig för rika män», »Där kom jag glad och naken mitt på dagen», »Fönsterna öppnas mot sommarnatten».

Svenssons metod, om man får kalla det så, innebär alltså att uppmärksamheten riktas i viss mån mot enskilda aktörer, men framför allt mot begreppstunga, relativt ovanliga ord och mot språkhistoriska händelser och debatter som är förhållandevis enkla att tidsfästa: stavningsreformen 1906, TT:s avskaffande av verbens pluralformer 1945, Akademiens beslut 2005 att förvandla *w* från allograf till grafem i ordlistan etc. Förenklat: språkhistorien blir en historia om utvalda innehållstunga ord och ortografiska reformer, plus lite kommunikations- och stilhistoria.

Syntax, fonologi och högfrekventa formord och partiklar riskerar att hamna i skymundan. *Hen, du, dom* och *en* får visserligen sina texter (1966, 1967, 1980, 2014), och 1982 års ord är *diskurspartikel*. Men boken fångar inte upp till exempel hur *ty* och *emedan* viker undan för *för* och *för att*, *vilkens* tillbakagång som relativsatsinledare, eller skriftspråksframmarschen för huvudsatsordföljd i vissa nominala bisatser. R-gränsens förflyttningar försvinner, liksom statusförskjutningarna för främre sje-ljud eller sänkningarna av långt *ä* och *ö* i standardtal och många regiolekt.

Inget ont i det. Också 320 sidor är för lite för den som vill skriva 120 års heltäckande språkhistoria. Det man kan fundera på är avståndet till akademisk språkhistoria. Den uppehåller sig hellre vid förändringar vi har svårare att omedelbart observera: fonologi, grammatik och högfrekvent basvokabulär. Den söker (yttre) förklaringar, inte hos enskilda utan i stora befolkningsgruppers förändrade samhällsställning och interaktionsmönster. Och helst vill den nå fram till generaliseringar med räckvidd långt bortom ett specifikt språk eller ett särskilt skeende.

Inget ont i det heller, så bör vi nog arbeta. Men samtidigt bör vi kanske konstatera att vi inte är så bra på att svara på den typ av språkhistoriska frågor som Svensson tar upp och som den så kallade språkontresserade allmänheten gärna ställer: Hur förändras det begreppstunga ordförrådet, och hur går det till när sådana ord får starkt genomslag? Vem kan egentligen bestämma över och förändra skriftspråksnormen? Och inte minst den rent empiriska frågan: Vad säger vi i dag som vi inte sa i går? Vad skrev

vi i går som vi inte skriver i dag? Folk vill ha svar, och språkvetare bör försöka ge dem. Mängder av relevanta frågor och tankeväckande förslag på svar finns att hämta i Anders Svenssons innehållsrika och roliga bok.

PS. Anders Svensson deklarerade vintern 2022 att han hädanefter skriver *dom* i sakprosa. *Nusvenska* är författad tidigare och fylld av *de* och *dem*. I solidaritet med författarens framsynta ställningstagande har jag i denna recension skrivit *dom*.

Litteratur

- Hellberg, Staffan, 2005: Nusvenskans ålder. I: Björn Melander m.fl. (red.): Språk i tid. Studier tillägnade Mats Thelander på 60-årsdagen. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. S. 142–151.
- Malmgren, Sven-Göran, 2007: Modernt språkligt genombrott, modern nysvenska och nusvenska. I: Lars Wollin, Anna Saarukkas & Ulla Stroh-Wollin (red.): Det moderna genombrottet – också en språkfråga? (Studier i svensk språkhistoria 9. Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo akademi. 5/2007.) Åbo: Åbo akademi. S. 174–180.
- Svensson, Jan, 2005: Trends in linguistic development since 1945. I. Swedish. I: Oscar Bandle m.fl. (red.): The Nordic Languages. An international handbook of the history of the North Germanic languages. II. Berlin/New York: Mouton de Gruyter. S. 1804–1814.
- Teleman, Ulf, 2003: Tradis och funkis. Svensk språkvård och språkpolitik efter 1800. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 87.) Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Thelander, Mats, 2007: »De där befängda modärna idéerna...». Svenskt dramaspråk och det moderna genombrottet. I: Lars Wollin, Anna Saarukkas & Ulla Stroh-Wollin (red.): Det moderna genombrottet – också en språkfråga? (Studier i svensk språkhistoria 9. Skrifter från Svenska institutionen vid Åbo akademi 5/2007.) Åbo: Åbo akademi. S. 35–63.

Olle Josephson